

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий інститут заочно-дистанційного навчання

Форма навчання заочна

(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

Г. П. Скляр

(підпис, ініціали та прізвище)

« ____ » _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

***на тему: «Перспективи післявоєнного відновлення культурно-
пізнавального туризму в Івано-Франківській області»***

***зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра***

Виконавець роботи Жуковська Яна Анатоліївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., доц. Животенко Віталій Олександрович

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2023

ЗМІСТ

Стор.

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	5
1.1 Місце культурно-пізнавального туризму в системі спеціалізованого туризму	5
1.2 Культурна спадщина як об'єкт туристичного дослідження.....	14
1.3 Природно-рекреаційні туристичні ресурси як об'єкт оцінки.....	24
РОЗДІЛ 2. СТАН ТА НАПРЯМИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	35
2.1 Оцінка туристичної діяльності Івано-Франківської області	35
2.2 Аналіз ресурсної бази культурно-пізнавального туризму Івано- Франківської області.....	45
2.3 Розробка культурно-пізнавального туру по Івано-Франківській області.....	55
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68

ВСТУП

У сучасних умовах перед Україною стоїть завдання створення ефективної сфери туризму на базі регіональних туристичних ресурсів з урахуванням новітніх світових тенденцій. Сьогодні серед основних напрямів розвитку туризму виділяється культурно-пізнавальний, що базується на розумінні важливої ролі культурної та пізнавальної діяльності, на визнанні необхідності створення умов для реалізації культурних потреб людини в пізнанні. Сьогодні Україна відкриває свій багатогранний потенціал і активно інтегрується у світовий економічний та культурний простір. Україна має велику кількість унікальних пам'яток історії та культури, а тому має великий потенціал для розвитку в'їзного та внутрішнього культурно-пізнавального туризму. На жаль, частина з них зруйнована, внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну.

На сьогоднішній день Івано-Франківщина характеризується, у більшості, неефективним використання наявних туристично-рекреаційних ресурсів, невідповідністю рівня розвитку туристичної сфери наявному потенціалу. Існуючі обсяги туристичних потоків не відповідають можливостям регіону, оскільки поступаються оптимальній розрахунковій кількості туристів, яку може прийняти область. З огляду на це, тема кваліфікаційної роботи є актуальною.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні заходів, щодо дослідження перспектив післявоєнного відновлення культурно-пізнавального туризму в Івано-Франківській області.

Досягнення та реалізація поставленої у роботі мети потребує вирішення таких завдань:

- визначити місце культурно-пізнавального туризму в системі спеціалізованого туризму;

- охарактеризувати культурну спадщина як об'єкт туристичного дослідження;
- дослідити природно-рекреаційні туристичні ресурси як об'єкт оцінки;
- провести оцінку туристичної діяльності Івано-Франківської області;
- здійснити аналіз ресурсної бази культурно-пізнавального туризму Івано-Франківської області;
- розробити культурно-пізнавальний тур по Івано-Франківській області.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є процеси розвитку культурно-пізнавального туризму в регіоні.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти дослідження післявоєнного відновлення туризму в Івано-Франківській області.

У роботі використано такі наукові методи дослідження системного та критичного аналізу, табличний, порівняння та узагальнення.

Інформаційну базу кваліфікаційної роботи склали нормативно-правові документи та акти, інформація Державної служби статистики України, наукові статті, монографії, а також матеріали мережі Інтернет.

Результати дослідження доповідались на кафедральному круглому столі студентів та аспірантів «Туризм і молодь – 2023» (м. Полтава, 15 березня 2023 р.), який проводився у Вищому навчальному закладі Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Галуззю застосування результатів дослідження є практична діяльність підприємств туристичної сфери України. Проведені у роботі дослідження будуть сприяти зростанню туристичної привабливості регіону в умовах післявоєнного відновлення, подальшого стратегічного планування розвитку туристичної галузі.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

1.1 Місце культурно-пізнавального туризму в системі спеціалізованого туризму

Вперше поняття «спеціалізований туризм» було введено вітчизняним науковцем М. Крачило у 1987 р. «Спеціалізований» – це такий, що призначений для окремого сегменту ринку, у нашому випадку – окремого сегменту ринку туризму. Враховуючи, що сегментацію в туризмі можна робити за великою кількістю ознак, то, на нашу думку, доцільно їх обмежити метою подорожі туриста, які чим далі стають усе більш спеціалізованими. Отже, спеціалізований туризм – це тимчасовий виїзд особи з місця проживання з метою подорожі, що є спеціалізованою щодо загальноприйнятих (оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових), без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає.

Класифікація видів спеціалізованого туризму передбачає виділення окремих сегментів ринку туристичного продукту за ознакою – головною метою подорожі, які є більш спеціалізованими щодо широкіх сегментів. Серед широких (основних) сегментів можна виділити такі: 1) пізнавальний (головна мета – задоволення цікавості); 2) рекреаційний (головна мета – відновлення сил, оздоровлення); 3) діловий (головна мета – встановлення ділових контактів та обмін інформацією); 4) розважальний (головна мета – отримання певного виду задоволення, іноді на межі з відповідним видом манії); 5) пригодницький (головна мета – отримання фізичного навантаження, адреналіну, унікальних, недоступних для більшості людей, вражень); 6) природний (головна мета – відпочинок від урбанізації).

Світова практика розвитку туризму свідчить про зростаючу сегментацію

туристичного ринку, відповідно пропозиції та реалізації спеціалізованих турів.

Розвиток спеціалізованого туризму в Україні ускладнений низкою причин: нестійкістю й неготовністю правового та економічного простору до ділової взаємодії, слабкою інфраструктурою туризму; відсутністю належної культури туристичного обслуговування, недостатністю відповідних кадрів та готових до споживання туристичних ресурсів [2].

На рис. 1.1.1 наведено передумови виникнення спеціалізованих подорожей.

Рис. 1.1.1 Передумови виникнення спеціалізованих подорожей [2]

Як свідчать дані рис. 1.1.1, спеціалізований туризм – це система видів туризму, які визначені окремими сегментами, в основу виділення яких поставлена певна мета подорожі, а сама мандрівка вимагає спеціальної організації та відповідних туристичних ресурсів.

Спеціалізований туризм, щоб підтвердити своє право на існування, має виконувати відповідні суспільні функції:

- пізнавальну, яка дає можливість одержувати спеціальні знання, наприклад, релігійний туризм – щодо сакральних об’єктів (природних та рукотворних), святинь, обрядів тощо;

- економічну, що дає можливість урізноманітнювати ринок попиту та пропозиції, створювати нові робочі місця, отримувати прибутки та віднаходити кошти на охорону об’єктів (релігійних, етнографічних, природних, технічних), що задіяні та використовуються в спеціалізованих турах;

- соціокультурну, що збагачує ментальність і культуру населення, сприяє відродженню забутих традицій та обрядів, релігійних культів тощо), особливо це стосується таких спеціалізованих видів туризму як релігійний, етнографічний, подієвий;

- рекреаційну та оздоровчу, яка допомагає людям під час спеціалізованих подорожей не тільки одержувати нові враження, але й використовуючи унікальні властивості відповідних природних ресурсів (бальнеологічних, кліматичних тощо), лікувати певні захворювання;

- виховну, що дозволяє загартовувати тіло та дух (такі види спеціалізованого туризму як спортивний, екстремальний, альпінізм, спелеотуризм), толерантно ставитися до вірувань, обрядів та культів інших релігій (релігійний, етнографічний, джайлоо туризм), дбайливо ставитись до охорони природи (екологічний, сільський).

Класифікація видів спеціалізованого туризму передбачає виділення окремих сегментів ринку туристичного продукту за ознакою – головна мета подорожі, які є більш спеціалізованими щодо широкіх сегментів [2].

На рис. 1.1.2 наведено класифікацію видів спеціалізованого туризму.

До наведеного на рис. 1.2.1 варто додати, що усі відомі сьогодні спеціалізовані види туризму можна умовно поділити на традиційні та новітні. До традиційних слід віднести: релігійний, спортивний, лікувальний, подієвий, освітній туризм та альпінізм.

Рис. 1.1.2 Класифікація видів спеціалізованого туризму [2]

До новітніх: екологічний, екстремальний, етнографічний, конгрес-туризм та спелеотуризм, інші види, кількість яких збільшується з часом.

Що стосується культурно-пізнавального туризму, який є предметом дослідження даної роботи, то у науковій літературі існує його безліч визначень та відсутність єдиної позиції науковців щодо даного поняття. А саме, культурно-пізнавальний туризм ототожнюють з культурним, історико-культурним, пізнавальним туризмом. Так, М. Кляп під терміном культурний туризм розглядає вид туризму, який передбачає відвідання історичних, культурних або географічних визначних пам'яток [18]. За Г. Дроздовою культурний туризм – подорож з метою ознайомлення з історико-культурними цінностями й унікальними природними об'єктами [11]. О. Любіцева під культурним туризмом трактує ознайомлення туристів з природою, культурно-

історичним надбанням і сучасним життям країни [22]. С. Дутчак та М. Дутчак вважають, що пізнавальний туризм базується на наданні послуг та використання туристичних об'єктів, що мають антропогенне походження або зв'язані з певною антропогенною діяльністю. До видів даного туризму дослідники відносять: 1) міський туризм; 2) етнографічний туризм: знайомство з культурою, способом життя населення відповідної території, регіону чи країни загалом; традиціями, народними ремеслами тощо; 3) історичний туризм: знайомство з місцями історичних подій певної території (регіону, країни, області, міста, вулиці, будинку), особистостями, які пов'язані з певними історичними подіями або відігравали визначну роль в історії певного регіону [12].

У сучасній науковій літературі до видів туризму, метою яких є відвідування об'єктів культурної спадщини (без релігійних об'єктів), відносять: культурно-пізнавальний; пізнавальний; культурно-розважальний; розважальний; історико-культурний; історичний; військово-історичний; етнічний; етнографічний; замковий; міський (туризм міського середовища і культури); фестивальний; подієвий; екскурсійний; ностальгійний; меморіальний; некропольний; музейний; пізнавально-діловий; анімаційний; туризм мистецтва та літератури; туризм архітектурної культури; туризм тематичних парків і культури. Крім цього, серед складових культурно-пізнавального туризму можна зустріти так і як спортивний, водний, цільовий, пригодницький, етнічний, екскурсійний, рекреаційний, гастрономічний, винний, релігійний, екологічний тощо.

Культурно-пізнавального туризму охоплює не лише відвідування архітектурних пам'яток, музеїв та похід по історичних маршрутах з метою пізнання історичних, архітектурних або культурних епох, а й відвідування культурних подій, а саме, фестивалів, релігійних свят, виставок та відвідування лекцій, семінарів, курсів наукової мови.

Об'єктами культурно-пізнавального туризму виступають:

- пам'ятники культової й цивільної архітектури;
- пам'ятники ландшафтної архітектури;
- музеї, театри, виставочні зали;
- історичні міста;
- технічні комплекси й спорудження;
- пам'ятники археології;
- автентичні сільські поселення;
- культові та релігійні споруди;
- свята та фестивалі;
- об'єкти етнографії, народні промисли й ремесла, центри прикладного мистецтва [26].

Одним із ключових факторів розвитку даного виду туризму виступає наявність специфічних передумов, тобто культурно-пізнавальних ресурсів, у межах певної території. Вони служать передумовою для організації культурно-пізнавальних видів рекреаційних послуг та оптимізують рекреаційну діяльність у цілому. До них прийнято зараховувати лише ті об'єкти культури й історії, що були оцінені та досліджені науковцями і надалі можуть використовуватися для реалізації рекреаційних потреб туристів. Історико-культурні ресурси прийнято поділяти на матеріальні й духовні. Матеріальні охоплюють сукупність засобів виробництва та інших матеріальних цінностей суспільства на всіх етапах його історичного розвитку, що можуть задовольняти пізнавальні потреби людей, а духовні містять сукупність досягнень суспільства в державно-суспільному житті, освіті, науці та мистецтві.

Не дивлячись на тривалу історію, популярність культурно-пізнавального туризму серед відпочиваючих не меншає. Причиною є те, що даний вид туризму вдало поєднує функцію фізичного та психологічного відновлення особистості із освітньо-культурною та просвітницькою функціями через задоволення потреб відпочиваючих у пізнанні світу через

споживання туристичних послуг [46].

Відповідно до зазначених вище об'єктів, фахівці розрізняють такі підвиди культурно-пізнавального туризму:

- культурно-історичний (інтерес до історії країни, відвідування історичних пам'яток і пам'ятних місць, тематичних лекцій з історії та інших заходів);
- культурно-подієвий (інтерес до старовинних традиційним або сучасним культурним постановочним заходам або «подій» (свят, фестивалів) і участь в них);
- культурно-релігійний (інтерес до релігії або релігій країни, відвідування культових споруд, місць паломництва, тематичних лекцій про релігію, знайомство з релігійними звичаями, традиціями, обрядами і обрядами);
- культурно-археологічний (інтерес до археології країни, відвідування пам'яток старовини, місць розкопок, участь в археологічних експедиціях);
- культурно-етнографічний (інтерес до культури етносу, об'єктам, предметам і явищам етнічної культури, побуту, костюму, мови, фольклору, традицій і звичаїв, етнічною творчості);
- культурно-етнічний (відвідування батьківщини предків, знайомство з культурною спадщиною свого споконвічного народу, відвідування етнічних заповідних територій, етнічних тематичних парків);
- культурно-антропологічний (інтерес до представника етносу в розвитку з точки зору еволюції; відвідування країни з метою знайомства з сучасною «живою культурою»);
- культурно-екологічний (інтерес до взаємодії природи і культури, до природно-культурних пам'яток, відвідування природно-культурних ансамблів, участь в культурно-екологічних програмах).

Таким чином, культурно-пізнавальну діяльність туриста можна згрупувати наступним чином:

1) знайомство з різними історичними, архітектурними або культурними епохами шляхом відвідування архітектурних пам'яток, музеїв, історичних маршрутів;

2) відвідування театралізованих вистав, музичних, кіно, театрів, фестивалів, релігійних свят, бою биків, концертів і оперних сезонів, виставок картин, скульптур, фотографій тощо;

3) відвідування лекцій, семінарів, симпозіумів, курсів іноземної мови, комунікативних тренінгів;

4) участь в демонстраціях фольклору, національної кухні і прикладного мистецтва на фестивалях фольклорних ансамблів і виставках національного народної творчості [32].

Послуга культурно-пізнавального туризму – це корисна діяльність туристичної організації по задоволенню пізнавально-культурних потреб туриста.

Продуктом культурно-пізнавального туризму є споживчий комплекс, що включає сукупність речових і нематеріальних споживчих вартостей, споживаних туристом, з обов'язковим включенням ресурсів для пізнання.

Інфраструктура культурно-пізнавального туризму – сукупність матеріально-речових елементів культури і туризму, які забезпечують можливість для туристів пізнавати відповідну інформацію. У сучасному суспільстві можна говорити про індустрію пізнавального туризму.

Розвиток культурно-пізнавального туризму базується на використанні потенціалу етнокультур і культурної спадщини країн і регіонів. При цьому все більший пріоритет на світовому ринку культурного туризму віддається регіонах з самобутньою і унікальною культурою, поки ще не освоєним широким колом потенційних споживачів туристичних послуг. Привабливість туристського напрямку для розвитку пізнавального туризму залежить від таких факторів, як культурні характеристики країни та її регіонів; природна краса і клімат; інфраструктура і доступність території; рівень цін тощо.

У табл. 1.1.3 наведено сутнісно-змістовна характеристика пізнавального туризму.

Таблиця 1.1.3

Сутнісно-змістовна характеристика пізнавального туризму [32]

Сутнісно-змістовні параметри	Характеристика
1	2
Визначення	Туризм створений, запропонований і спожитий у вигляді суми деяких нових знань та культурних вражень.
Мета	Знайомство з історією і культурою країни в усіх її проявах (архітектурою, живописом, музикою, театром, фольклором, традиціями, звичаями, способом і стилем життя людей країни відвідування).
Функції	- культурно-пізнавальна; - освітня; - культуроохоронна; - консерваційна; - комунікаційна; - миротворча.
Види об'єктів туристичного інтересу	Археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектурні, садово-паркового мистецтва, ландшафтні.
Ресурси	Матеріальні форми і духовні компоненти минулого і справжньої культури різних народів, що задовольняють духовні потреби туристів, що викликають інтерес і мотивацію до подорожі.
Види	Пізнавально-діловий; спеціалізований; неспеціалізований.
Підвиди	Культурно-історичний; культурно-подієвий; культурно-релігійний; культурно-археологічний; культурно-етнографічний; культурно-етнічний; культурно-антропологічний; культурно-екологічний.
Ресурси	Матеріальні форми і духовні компоненти минулого і справжньої культури різних народів, що задовольняють духовні потреби туристів, що викликають інтерес і мотивацію до подорожі
Продукт	Споживчий комплекс, що включає сукупність речових і нематеріальних споживчих вартостей, споживаних туристом, з обов'язковим включенням ресурсів для пізнання
Інфраструктура	Сукупність матеріально-речових елементів культури і туризму, які забезпечують можливість для туристів пізнавати відповідну інформацію
Напрями розвитку	1) пізнання культури і культурної спадщини; 2) охорона та відродження культури; 3) діалог культур.

Отже, культурно-пізнавальний туризм покликаний слугувати ідеям інтелектуальної й моральної солідарності людства, затвердженню ідеалів терпимості в суспільстві, тобто повазі, прийняттю й правильному розумінню

різноманіття культур народів світу. Культурно-пізнавальний туризм знайомить туриста з культурними цінностями, розширює його культурний світогляд.

У наступному підрозділі нами буде досліджено культурну спадщина як об'єкт туристичного дослідження.

1.2 Культурна спадщина як об'єкт туристичного дослідження

Поняття «культурний туризм» («cultural tourism») на міжнародному рівні вперше згадується в матеріалах Всесвітньої конференції з культурної політики (1982 р.), але його початком можна вважати середину XVIII ст., коли його поняття означало практику подорожей Європою для вивчення витончених мистецтв. Зважаючи на те, що впродовж усієї історії люди обмінювалися культурним досвідом, ідеями, цінностями і товарами через мистецтво, торгівлю і міграції, у XXI ст. культурний туризм призначений слугувати ідеям інтелектуальної і моральної солідарності людства, утвердженню ідеалів толерантності в суспільстві, повазі, прийняттю та правильному розумінню різноманіття культур нашого світу [20]. Культурний туризм розглядається як симбіоз економіки та сфери культури, він передбачає не тільки знайомство з культурною спадщиною туристичної дестинації, а й включення туриста в сучасне культурне середовище – активну участь у культурних подіях і практиках, характерних для певної території.

Існують різні підходи до поняття культурний туризм. ЮНЕСКО розглядає культурний туризм як відмінний від інших вид туризму, що зважає на культури інших народів. У Хартії з культурного туризму Міжнародної Ради з пам'ятників і об'єктів культурний туризм визначається як форма туризму, основною метою якого, крім іншого, є «відкриття пам'ятників і об'єктів». Культурний туризм розглядається як «невеликий сегмент ринку, ретельно

організований, пізнавального або освітнього і часто елітарного спрямування, присвячений поданню і роз'ясненню культурної ідеї» [3].

В останні роки на ринку туристичних послуг з'явилося чимало країн, які просувають свій туристичний продукт на основі використання об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Велика увага у світовій практиці приділяється збереженню культурної спадщини і організації культурного туризму. Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), Панєвропейська федерація культурної спадщини (Europa Nostra) координують зусилля країн із проблем використання пам'яток історії і культури в туризмі в Європі та світі, що сприяє соціокультурному та економічному розвитку країн та регіонів, розвиває міжкультурний діалог.

На думку учених, культура в останні десятиліття стала однією з найважливіших складових системи туризму. Зростання культурного споживання (мистецтво, кухня, мода, музика) і галузей, пов'язаних з ним, сприяло розвитку «символічної економіки» міста. Водночас попит на туриста споживача/користувача характеризується зростаючою цінністю нематеріального виміру, яка відображає «душу міста», а також є важливим елементом для побудови свого майбутнього. Елементи культурної і соціальної спадщини передаються з покоління в покоління і зберігаються протягом тривалого часу, утворюючи самобутність народу, нації, спільноти. Культурна спадщина є необхідною складовою культурної та національної ідентичності. Як одна зі складових культури, вона концентрує в собі інтегруючий потенціал, формуючи єдину систему цінностей, зразків поведінки, створює неповторний цивілізаційний світ. Культурний туризм не тільки репрезентує національну культуру світовій спільноті, а й конструює національну ідентичність всередині країни. Для України, державна політика якої у гуманітарній сфері сконцентрована на консолідації та розвитку української нації, формуванні її історичної свідомості, традицій та культури, зазначений вимір культурного туризму має важливе суспільно-політичне значення.

Закон України «Про охорону культурної спадщини», ухвалений у 2000 р., визначає культурну спадщину, як «сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини». За Рамковою конвенцією Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства, яка відбулася 27 жовтня 2005 р. у м. Фаро і яку підписала Україна в 2007 р., культурною спадщиною вважають «сукупність ресурсів, успадкованих від минулого, і яку люди вважають, незалежно від своєї приналежності, відображенням і вираженням своїх постійно перемінливих цінностей, вірувань, знань та традицій. Вона включає всі аспекти навколишнього середовища, які виникли в результаті взаємодії між людьми і простором у ході історичного розвитку» [33], Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства, ратифікована Україною у 2013 р.

Сучасні тенденції розвитку туризму з включенням об'єктів культурної спадщини пов'язані з тим, що необхідний комплексний підхід щодо виявлення всього культурного потенціалу історичного ареалу країни. Пріоритетними напрямками досліджень туристичного потенціалу в Україні можна назвати: вивчення потенціалу культурної спадщини та шляхи вдосконалення управління культурними ресурсами; визначення пріоритетів державної політики, конкретизація напрямів роботи неурядових фондів, громадських організацій з питань організації захисту пам'яток; вивчення й аналіз історико-культурних об'єктів як можливого фактору створення туристичних кластерів у депресивних регіонах; опанування зарубіжного й міжнародного досвіду зі створення умов збереження культурної спадщини різноманітного етнічного походження; визначення методів збереження та оптимізація менеджменту в сфері управління ресурсами культурної спадщини з подальшим включенням їх як в регіональні програми розвитку, так і в загальноукраїнські проекти, зокрема при розробці програм з розвитку туристичної галузі; проведення аналізу загроз і проблем, які виникають у сегменті збереження культурного

надбання на сучасному етапі; проведення досліджень з вивчення стратегій та нових підходів, які вироблені зарубіжними фахівцями та міжнародними експертами в справі організації захисту та збереження культурно-історичних ресурсів при плануванні туристичних маршрутів [31].

За видами об'єкти культурної спадщини поділяються на:

- археологічні – рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їхні залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскальні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під земною поверхнею та під водою і є невідтворним джерелом інформації про зародження й розвиток цивілізації;

- історичні – будинки, споруди, їхні комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, місця масових поховань померлих та померлих (загиблих) військовослужбовців (у тому числі іноземців), які загинули у війнах, внаслідок депортації та політичних репресій на території України, місця бойових дій, місця загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, у тому числі із залишками бойової техніки, озброєння, амуніції тощо, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів;

- об'єкти монументального мистецтва – твори образотворчого мистецтва як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утвореними ними комплексами (ансамблями);

- об'єкти архітектури – окремі будівлі, архітектурні споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані і характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів;

- об'єкти містобудування – історично сформовані центри населених місць, вулиці, квартали, площі, комплекси (ансамблі) із збереженою планувальною та просторовою структурою й історичною забудовою, в тому числі поєднаною з ландшафтом, залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних ідей;

- об'єкти садово-паркового мистецтва – поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами;

- ландшафтні – природні території, які мають історичну цінність;

- об'єкти науки і техніки – унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей [37].

Зазначений закон також оперує поняттями:

- пам'ятка – об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України;

- історичне населене місце – населене місце, яке зберегло повністю або частково історичний ареал і занесене до Списку історичних населених місць України;

- історичний ареал населеного місця – частина населеного місця, що зберегла об'єкти культурної спадщини й пов'язані з ними розпланування та форму забудови, які походять із попередніх періодів розвитку, типові для певних культур або періодів розвитку;

- заповідники – ансамблі і комплекси пам'яток, які становлять виняткову археологічну, естетичну, етнографічну, історичну, мистецьку, наукову чи художню цінність;

- охоронювані археологічні території – топографічно визначені території чи водні об'єкти, в яких містяться об'єкти культурної спадщини або можлива їх наявність [37].

Території пам'яток, охоронних зон, заповідників, музеїв-заповідників,

охоронювані археологічні території належать до земель історико-культурного призначення, включаються до державних земельних кадастрів, планів землекористування, проектів землеустрою, іншої проектно-планувальної та містобудівної документації. На охоронюваних археологічних територіях, у межах зон охорони пам'яток, історичних ареалів населених місць, занесених до Списку історичних населених місць України, забороняються містобудівні, архітектурні чи ландшафтні перетворення, будівельні, меліоративні, шляхові, земляні роботи без дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини [37].

Історико-культурну територію можна визначають як унікальне цілісне просторове утворення, що складається з території та пам'яток, які пов'язані між собою завдяки етнічним, економічним, історичним і географічним факторам. Це єдиний комплекс, що забезпечує збереженість найбільш значимих об'єктів і явищ людської історії й культури. Як правило, унікальні території становлять каркас регіональних систем спадщини.

Виділяються такі основні типи історико-культурних територій:

- 1) історичні міські та сільські поселення й території;
- 2) монастирські, садибні, палацові комплекси;
- 3) етноекологічні райони проживання нечисленних народів;
- 4) місця бойових дій;
- 5) історичні виробничі території;
- 6) історичні шляхи й дороги;
- 7) археологічні території [33].

Проведене науковцями дослідження сучасних тенденцій класифікації об'єктів культурної спадщини з урахуванням чинного вітчизняного законодавства дало можливість запропонувати такий склад компонентної структури спадщини (рис. 1.2.1).

Згідно із запропонованою дослідниками структурою, до складу культурної спадщини пропонується також включити об'єкти нематеріальної

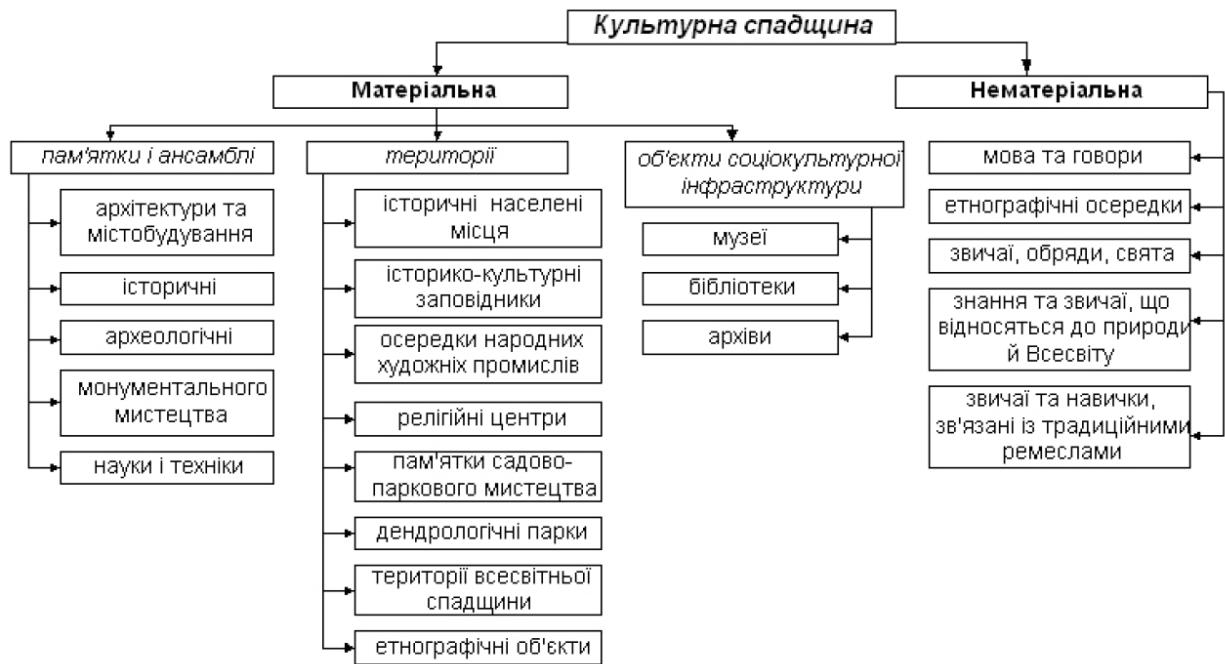

Рис. 1.2.1 Компонентна структура культурної спадщини [33]

спадщини (мову; виконавські мистецтва; звичаї, обряди, свята, пов'язані з природою; традиційні ремесла), території спадщини та об'єкти соціокультурної інфраструктури (музеї, бібліотеки, архіви – як об'єкти культурної спадщини). Території спадщини об'єднують у своєму складі історичні населені місця (історичні поселення), історико-культурні заповідники, центри (осередки) народних художніх промислів і ремесел, релігійні центри, етнографічні об'єкти, пам'ятки садово-паркового мистецтва, ландшафтні пам'ятки та території всесвітньої спадщини.

Привабливість території для туристів визначається ступенем художньої та історичної цінності історико-культурних комплексів, модою та доступністю. Рівень культурного розвитку території можна використати для створення високого іміджу конкретного району на туристичному ринку.

Оцінювання історико-культурних пам'ятників здійснюють у відповідності до їх характеристики та типології. У характеристику включають назву об'єкта, його місцезнаходження, маркування, ім'я власника, інформативні джерела про об'єкт, схему знаходження та короткий опис.

Найважливіший етап оцінювання – типологія значущості. За основу типологічної оцінки беруть інформаційну суть культурно-історичного об'єкту – його унікальність, подібність до об'єктів певного виду, пізнавальне значення, зовнішню привабливість та кількість часу для огляду об'єкта. Ці характеристики лягли в основу якісної оцінки історико-культурних пам'яток, так як кількісний їх склад не завжди відображає цінність та привабливість для туриста. Таке оцінювання здійснив В. Мацола [25], який запропонував визначати рекреаційну значимість території за щільністю пам'яток історії та культури на одиницю площі.

Бальна система оцінок на практиці застосовується досить широко. Особливо у тих випадках, коли будь-яке явище не піддається точному виміру, але є потреба хоча б у приблизній його оцінці, а також тоді, коли немає потреби в точному вимірі явища.

Сутність бального підходу оцінки історико-культурних ресурсів полягає в тому, що оціночні шкали побудовані на подальшій структуризації видових компонентів у відповідності з історико-культурною важливістю явищ, що їх характеризують і часу, необхідного для огляду таких об'єктів. Необхідний час огляду визначають спеціалісти-експерти. Чим більше часу необхідно для пізнання об'єкту, тим вища пізнавальна цінність, а це значить, що вищий оціночний бал йому присвоюється.

У запропонованій В. Кравцівим, Л. Гринівим, С. Кузиком [19] методиці подається 13 підгруп, які отримані в результаті структуризації п'яти підвидів історико-культурних туристичних ресурсів. Кожна із підгруп характеризується логічним набором показників, які оцінюються за п'ятибальною шкалою.

Пам'ятки історії, які виділені окремим блоком, виступають важливими об'єктами огляду на туристичних маршрутах, екскурсіях, подорожах. Вони вважаються цінним джерелом інформації, фактором формування національної самосвідомості українського суспільства. В таких умовах дуже важливо

якнайповніше визначити рівень привабливості усіх компонентів історико-культурних туристичних ресурсів.

Оцінка археологічних об'єктів, як залишків матеріальної культури, життя та діяльності людей у вигляді окремих старовинних предметів або комплексів, що відкриті завдяки археологічним розкопкам, зводиться до визначення рівня їх привабливості, пізнавальної цінності. Остання більше відповідає можливості уявного відтворення відвідувачем історичної епохи, чи окремої події, що пов'язані з ними.

Пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами, бойовими та культурними традиціями, включають дуже широкий спектр історико-культурних об'єктів: від пам'ятних місць, що оцінюються одним балом, до групи пам'яток, що справляють враження на глядачів завдяки художньо-естетичним якостям, або оригінальністю зовнішніх форм, оцінюються найвищим балом у п'ятиступеневій системі оцінок пізнавальної значимості. Найвищим балом оцінено показник групи пам'ятників, що мають високу архітектурно-мистецьку цінність.

Важливою складовою історико-культурних туристичних ресурсів вважаються архітектурні пам'ятки, які за своїм типологічним різноманіттям якісно відрізняються від інших блоків і становлять вагому частку у багатій культурній спадщині України. В полі зору туристичного сприймання можуть бути частково збережені елементи оборонних укріплень, які мають дуже широке поширення в Україні і вимагають копіткого спеціального дослідження.

Не менш привабливими пам'ятками архітектури є сакральні споруди. Тут важливим показником цінностей виступає не стільки вік пам'яток архітектури, як стильові ознаки, за якими криється вік споруди, навіть мистецька цінність об'єкту.

Пам'ятки народної архітектури, до яких відносять житлово-господарські будівлі, часто використовуються в туристичній справі. Своєю оригінальністю,

вишуканістю форм та надзвичайною привабливістю вони урізноманітнюють архітектурний ландшафт довкілля.

Громадські споруди, переважно житлові, до яких відносяться народні школи, народні доми, корчми, а також господарські виробничі споруди (водяні млини, вітряки, перші гідроелектростанції тощо) можуть мати практичне застосування і до сьогодні. У більшості випадків вони вважаються досить привабливими об'єктами туристичного огляду. Відповідно до сказаного, найвищим балом оцінено добре збережені пам'ятки громадських споруд.

Палацово-паркові ансамблі є ваговою частиною архітектурної спадщини України. Вони мають досить широку мережу старовинних палаців, парків і виділяються не лише історико-культурною значимістю. Адже чимало з них безпосередньо використовуються з рекреаційною метою.

Оцінка сучасних пам'яток архітектури, куди можуть входити окремі житлові, виробничі, культурні, освітянські, спортивні та інші споруди або їх групи, зводиться до рівня використання найновіших технічних засобів у будівництві та стан їх атрактивності в сучасному архітектурно-ландшафтному середовищі.

Великою популярністю серед туристів користуються вироби народних майстрів. Найбільш повно вони представлені в експозиціях музеїв, які часто відвідують відпочиваючі. Разом із тим туристи дуже зацікавлені у придбанні художніх виробів ручного виготовлення. У шкалі оцінок «Професійні художні промисли» і «Народні художні промисли» первинними показниками виступають як кількість професійних майстрів і народних умільців, що мають експозиції власних творів, так і наявність музейних експозицій, що складені з художніх творів професійних майстрів, або з творів народних умільців. Останні оцінені найвищим балом.

І нарешті, значний вплив на підвищення туристично-пізнавальної атрактивності поселення, району має наявність та рівень зосередження етнографічних пам'яток [19].

Важливою для визначення ефективності використання історико-культурних пам'яток у туристичній діяльності є економічна оцінка цієї спадщини території. Такою оцінкою може бути диференційна рента за землю, на якій знаходяться пам'ятки історії та культури, а також прямий ефект від експлуатації об'єктів – плата за прохід, екскурсійне обслуговування тощо.

Складовими, які впливають на туристичну привабливість території є такі її соціально-культурні елементи: образотворче мистецтво; музика і танці; народні ремесла; традиційні обряди; релігійні обряди; рівень індустріалізації; розвиток освіти та науки [27].

У наступному підрозділі нами буде досліджено природно-рекреаційні ресурси, що слугують базою для будь-якого виду туризму, оскільки використовується безпосередньо земля як тверда поверхня планети, на якій споруджені історико-культурні пам'ятники, а також підприємства туристичної індустрії та можуть виступати у свою чергу самостійними об'єктами пізнавального туризму.

1.3 Природно-рекреаційні туристичні ресурси як об'єкт оцінки

Природні рекреаційні ресурси, котрі інколи називають туристичними, можна охарактеризувати як елементи природного комплексу, що проявляються на визначеній площі протягом визначеного часу і можуть бути використані з метою рекреації та туризму.

Рекреаційні заняття вимагають для свого здійснення відповідних комфортних умов природного середовища (природних чинників). Їхня наявність у межах будь-якої території достатня для оцінки можливостей використання цієї території з метою відпочинку та туризму. Щодо цього територія повинна відповідати вимогам стаціонарних закладів відпочинку, володіти комфортними властивостями протягом максимального часу.

Характеристика рекреаційних ресурсів повинна охоплювати відомості щодо якості природних умов, площі (або об'єму), тривалості періоду, протягом якого ці якості проявляються.

Усі природні рекреаційні ресурси поділяють на прямі, опосередковані та комплексні.

Прямі рекреаційні ресурси – це ті тіла та сили природи, що безпосередньо сприяють відновленню фізичних та духовних сил людини. Сюди можна зачислити геоморфологічні, кліматичні, гідрологічні, флористичні, фауністичні та інші ресурси.

Опосередковані рекреаційні ресурси впливають на формування прямих ресурсів. До них належать геологічні, ґрунтові, частково геоморфологічні, енергоінформаційні, флористичні та фауністичні ресурси.

Комплексні рекреаційні ресурси – це поєднання усіх природних рекреаційних ресурсів, що нерозривно пов'язані між собою потоками речовини та енергії та володіють медико-біологічною, психоестетичною, науковою цінністю для відновлення духовних та фізичних сил людини [30].

Природні рекреаційні ресурси достатньо різноманітні, що вимагає їхньої детальної класифікації. Один із багатьох варіантів класифікації природних ресурсів зображено на рис. 1.3.1.

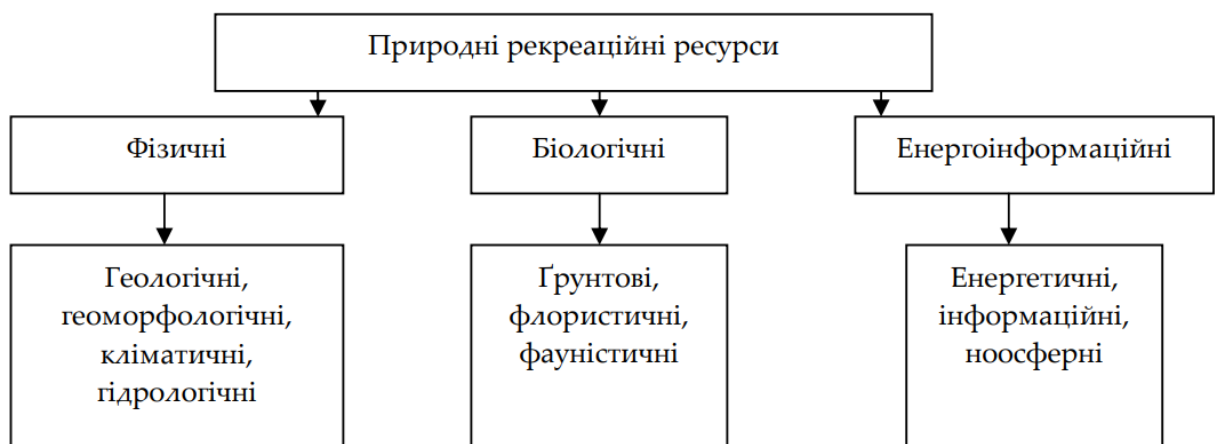

Рис. 1.3.1. Класифікація природних рекреаційних ресурсів [30]

До наведеного на рис 1.3.1 варто додати, що серед природних ресурсів

туризму виокремлюють три групи:

- первозданні, що перебувають у природному стані;
- змінені в результаті створення різноманітних споруд;
- штучно створені (водосховища, ставки, лісопарки тощо) [30].

Потреби є спонукаючою силою як до туристичної поведінки, так і до туристичної діяльності. При цьому потреба передусь мотивації.

Туристська мотивація – сукупність спонукань і стимулів, що змушують людину реалізувати свої рекреаційні та інші потреби через туризм.

Туристська мотивація може бути визначена як спонукання людини, спрямовані на задоволення рекреаційних потреб, залежно від його індивідуальних фізіологічних та психологічних особливостей, системи поглядів, цінностей, схильностей, освіти тощо.

Під терміном «мотиви туризму» розуміють ті спонукальні причини, які визначаються біологічними і соціальними потребами і примушують людей задовольняти їх, купуючи туристичний продукт

Специфічні інтереси різних туристичних груп дозволяють виділити чотири категорії туристських мотивів, елементи яких визначають вибір туриста.

1. Природні та кліматичні мотиви. Ці мотиви туризму переважно є визначальними для туристів. Вони визначаються природними об'єктами, явищами (клімат, повітря, вода, рослинність, гори, ліси), властивостями місцевостей та територій. Такими елементами, наприклад, є природні фактори. Усі вони відіграють важливу роль у розвитку різних видів туризму (зокрема спортивного, гірського, лижного тощо).

2. Культурні мотиви. До даного виду мотивів туризму належать об'єкти, які складають культурну спадщину країни. До таких елементів відносяться історичні місця, археологічні пам'ятники, музеї, картинні галереї, театри, народне мистецтво та ін.

3. Економічні мотиви. До даного виду мотивів туризму належать усі ті

економічні фактори, які охоплюють вартість подорожі. Цей вид мотивів туризму відіграє важливу роль при формуванні недорогих турпакетів. Економічні мотиви туризму мають суттєвий вплив на велику кількість туристів, які належать до класу з середніми доходами та нижче.

4. Психологічні мотиви. До цього виду мотивів належать внутрішні мотиви туристів. Ці мотиви зумовлені психологічними потребами, які відчують туристи. Необхідно зазначити, що зі збільшенням доходів приватних осіб психологічні мотиви туризму більшою мірою впливають на вибір нових туристських місць призначення [2].

Туристична індустрія належить до галузей із виразною ресурсною орієнтацією. Разом із тим, туризм називають «індустрією без труб». Ресурси, задіяні в рекреаційно-туристичній діяльності, при дотриманні елементарних природоохоронних і ресурсозберігаючих правил і технологій, можуть використовуватися тривалий час без суттєвих процесів деградації природних і соціально-культурних комплексів навіть за умови значних антропогенних навантажень. Хоча впливу не уникнути, але він не йде ні в які порівняння із тиском, що чинять на довкілля металургія, хімічна промисловість, лісове чи сільське господарство.

Характеристику рекреаційно-туристичних ресурсів світу, на думку науковців, доцільно розпочинати з їх природної складової. Насамперед, слід наголосити, що окремі види природних ресурсів впливають на рекреаційно-туристичний процес комплексно, взаємодіють і взаємодоповнюють один одного і формують те неповторне природне оточення, на фоні якого людина реалізує свою потребу відпочивати та відтворювати життєву енергію.

Науковці припускають, що туризм, особливо окремі його види, може існувати на основі штучно створених компонентів природного середовища. На практиці ж слід констатувати, що без відповідних природних ресурсів, розвиток і реалізація відповідних функцій є проблематичними.

Серед природних туристичних ресурсів найбільше значення для

індустрії туризму та рекреаційної діяльності мають кліматотерапевтичні, водні, бальнеологічні і ландшафтні складові, які доцільно об'єднувати у клас ресурсів першого порядку. Ця група ресурсів має безпосередній вплив на розвиток рекреаційного і туристичного процесів.

До природних туристичних ресурсів другого порядку, які опосередковано впливають на рекреаційні і туристичні процеси, слід віднести орографічні, лісові та флоро-фауністичні або біотичні складники. Варто мати на увазі, що ресурси другого порядку у багатьох випадках можуть мати безпосереднє значення і відігравати провідну роль при формуванні туристичних комплексів та поширенні окремих видів відпочинку і туризму, наприклад, альпінізм, скелелазіння, збирання грибів чи лікарських трав для власного вжитку, сафарі і фотосафарі тощо.

Критерієм поділу окремих видів природних туристичних ресурсів на дві групи є їх вплив на масовість, сезонність і потужність туристичних і рекреаційних потоків, які формуються під дією окремих складових природно-географічного потенціалу [43].

У туризмі як природоексплуатуючій галузі територія регіону виконує дві функції [47]:

- загального базису для будь-якої діяльності, основою, місцем розташування, територіальною операційною базою;
- головного засобу виробництва, де земля діє як знаряддя виробництва, тобто земля (територія регіонів) – це цінність, особливий вид природного багатства.

Територіальна прив'язаність туризму зумовлена такими властивостями туристичного процесу [21]:

- цілісність, динамічна рівновага попиту і пропозиції;
- циклічність, зумовлена сезонною динамікою та суспільною практикою;
- обмеженість відповідно до умов сталого розвитку (антропогенних

навантажень на ландшафти, соціокультурних та психологічних навантажень на місцеве населення);

- різноманітність ресурсної бази;
- зональність природно-рекреаційних умов;
- регіональність, яка проявляється в неповторності місцевих умов задоволення туристичного попиту та особливостях індустрії туризму.

Туристична територія має бути відповідних розмірів для запобігання перенасичення туристами і уникнення не лише порушення нормативного рекреаційного навантаження на територію, але й психологічного навантаження на місцеве населення.

З огляду на природне середовище привабливість певної території для туристів визначається наявністю таких факторів [4]:

- красивого ландшафту і природних об'єктів;
- м'якого клімату і приємних природних умов;
- незабруднених природних водойм;
- сприятливої екологічної ситуації.

Етапи оцінювання природних ресурсів. Для використання природних ресурсів необхідна їхня оцінка. Процедура оцінювання складається з таких етапів:

- 1) виокремлення об'єктів оцінки – природних комплексів, їхніх компонентів чи властивостей;
- 2) визначення суб'єкта, з позиції якого здійснюють оцінку;
- 3) формування критеріїв оцінки, що визначають як масштабом та метою дослідження, так і властивостями суб'єкта;
- 4) розробка параметрів оціночних шкал градацій, які ілюструють оціночні відношення між суб'єктом і об'єктом: кожний ступінь слугує показником інтенсивності взаємодії властивостей певного об'єкта зі станом суб'єкта (п'ятиступенева шкала оцінювання передумов для рекреації охоплює такі градації: найсприятливіші або найкращі; сприятливі; помірно сприятливі;

малосприятливі; несприятливі).

Типи оцінки природних ресурсів. Існують чотири головних типи оцінки природних ресурсів туризму: медико-біологічна, естетична, технологічна, економічна.

При медико-біологічній оцінці досліджують вплив природних чинників на організм людини, їхню комфортність. Провідну роль щодо цього відіграє оцінка рекреаційних кліматичних ресурсів.

Клімат безпосередньо впливає на потужність і сезонність туристичних потоків, стає природним регулятором цінової політики в межах головних туристичних районів світу та окремих країн. Саме кліматичні особливості актуалізували одну з нагальних проблем розвитку туристичної індустрії світу - проблему пікового завантаження засобів розміщення туристів і сезонності робочих місць. «Мертвий сезон» (зимовий чи дощовий період) примушує одну частину інфраструктурних закладів тимчасово припиняти свою роботу, а іншу – у кілька разів зменшувати вартість більшості послуг. У вииграші опиняються ті країни чи їх частини, територія яких знаходиться у комфортних кліматичних і погодних умовах, де сезонні коливання головних метеорологічних характеристик мінімальні і дозволяють обслуговувати туристів протягом року.

Оцінку кліматичних і погодних туристичних ресурсів слід проводити із урахуванням погодно-кліматичного комплексу, до якого належить ряд головних показників: сумарна радіація, атмосферний тиск, пересічна температура повітря (місячна і річна) та його вологість, середня кількість опадів протягом сезонів, панівні та місцеві вітри, баричні та термічні добові амплітуди, геомагнітна активність.

Усе погодно-кліматичне розмаїття за силою впливу на рекреаційні та туристичні процеси ділиться на кілька класів комфортності, які позначаються на розвитку масового туризму і регулюють його інтенсивність: комфортний, сезонно комфортний, субкомфортний і дискомфортний.

Комфортний і сезонно комфортний погодно-кліматичні комплекси

створюють зони суб'єктивно приємних тепловідчуттів без ознак переохолодження чи перегріву. У межах таких зон виникають сприятливі умови для організації масових видів рекреаційно-туристичної діяльності, в першу чергу, пляжно-купального відпочинку [43].

Вивчення придатності рекреаційних ресурсів для використання їх у туризмі включає дані про якість природних умов, територію їх поширення та тривалість використання.

Оцінювання клімату полягає у вивченні якості середовища (суми температур, ефективних та радіаційних температур, абсолютних величин максимальних та мінімальних температур повітря, швидкості вітру тощо) та тривалості часу комфортних кліматичних умов. Для організації рекреаційного виду туризму необхідними є такі природні ресурси та явища природи, які мають комфортні умови для рекреаційної діяльності, і можуть використовуватись для організації відпочинку та оздоровлення. Це можуть бути: привабливі ландшафти (лісові; гірські; спелеологічні (печери); степові; прилеглі до природних водойм); сприятливий клімат; унікальні природні об'єкти [27].

Під час естетичної оцінки досліджують вплив природного ландшафту або його компонентів на емоційність людини. Йдеться про емоційну реакцію людини на той чи інший природний комплекс. Території з високою естетичною цінністю користуються підвищеним попитом.

Естетична цінність залежить від морфологічної структури ландшафту, різноманіття елементів пейзажу. Часто використовують поняття «пейзажна різноманітність», що формується зі структури природного комплексу та зв'язків з іншими схожими комплексами.

Естетичні властивості природних комплексів характеризуються такими показниками, як ступінь залісненості, повнота деревостою, ярусність лісу, наявність підліску та ін. Домінуючою ознакою для рівнинних лісових районів, зазвичай, слугує ступінь залісненості простору. Залежно від відсотка

залісненості вирізняють відкриті, напіввідкриті та закриті місцевості. При естетичній оцінці найвищий бал отримують природні комплекси з напіввідкритими територіями (чергування заліснених та незаліснених ділянок). Важливим є особливості поєднання рослинності та рельєфу.

Серед інших методів естетичної оцінки природних ресурсів розробляють міри екзотичності та унікальності. Екзотичність визначають як ступінь контрастності місця відпочинку щодо постійного місця проживання, а унікальність – як ступінь повторюваності і неповторюваності об'єктів, явищ.

Окрасою ландшафту є ліси, які мають не лише естетичну цінність, але й лікувальну. Перебування у лісі знімає стрес, дає можливість побути наодинці з первісною природою подалі від «цивілізації». У лісі можна ознайомитись з місцевою фауною, а ризик, що супроводжує зустрічі людини з небезпечними на волі хижаками, надає пікантності відпочинку та гострого відчуття.

При утворенні нових туристично-рекреаційних компонентів, на думку науковців, доцільно дотримуватись наступних вимог:

- придатність у психологічному відношенні;
- можливість розширення туристичної діяльності;
- необхідність пристосування до кліматичних умов місцевості.

Природні ресурси поділяють на первісні, що знаходяться у природному стані (ліси, океани, моря, ріки та озера); окультурені з допомогою технічних засобів (заповідники, заказники); штучно створені об'єкти (водосховища, насаджені ліси, ботанічні сади, дендропарки). Крім якості природних ресурсів оцінка придатності рекреаційної території для туризму включає дані про величину території поширення природних ресурсів та тривалості часу комфортних кліматичних умов.

Для привабливості території з точки зору курортologa важливі також естетичні якості ландшафту. Потреба в естетичній насолоді чи не найсильніший прояв духовної сфери життя людини. Оцінюючи природні ресурси, важливо дати їм психолого-естетичну характеристику, яка визначає

емоційний вплив природного ландшафту на людину.

До естетичних цінностей пейзажу включають внутрішнє та зовнішнє пейзажне різноманіття. Внутрішнє – визначається внутрішньою морфологічною структурою ландшафту. Гарні пейзажі піднімають життєвий тонус відпочиваючих. Естетичну оцінку місцевості здійснюють спеціалісти з ландшафтної архітектури, які враховують наявність відкритих ділянок простору, видових панорам, затишних куточків пейзажу [27].

Технологічна оцінка охоплює питання техніки та технології використання природних ресурсів для туристичної діяльності загалом, різних видів занять, оцінку можливостей інженерно-будівельного освоєння територій для створення туристичних закладів.

Специфічною проблемою оцінки природних ресурсів туризму є встановлення їхньої допустимої ємності. Визначення туристичної цінності та ємності природних компонентів є необхідним, проте цього недостатньо для всебічної оцінки ресурсів туризму. Необхідною також є їхня економічна оцінка.

Економічна оцінка дає змогу визначати ефективність різних заходів, скерованих на дещо докладніше та раціональніше використання ресурсів. Головна проблема полягає у труднощах економічної оцінки природних рекреаційних ресурсів.

Сьогодні здебільшого розроблено підходи стосовно оцінки ресурсів на основі бальних методів. Окрім того, окремі характеристики природних ресурсів вимірюють лише відносними величинами, наприклад, пізнавальною цінністю будь-якого ландшафту. Отож там, де використання кількісних методів поки що неможливе або їх не розроблено, доцільним є використання бальних методів оцінки [30].

Отже, культурний туризм охоплює собою відвідини історичних, культурних або географічних визначних пам'яток. Культурно-пізнавальний туризм є найпопулярнішим і наймасовішим видом туризму. Основна мета

таких подорожей – ознайомлення з туристськими визначними пам'ятками (пам'ятниками історії, архітектури, мистецтва; природними та етнічними особливостями; сучасним життям народу тощо). Культурно-пізнавальний туризм охоплює усі сегменти туристів. Нове розуміння історико-культурної спадщини, усвідомлення необхідності збереження культурного різноманіття розширюють перспективи розвитку даного виду туризму не тільки як окремого, але і як окремого ресурсу регіонального розвитку, який має визначальний вплив на соціально-культурну сферу, екологію і навіть міжнародні відносини.

У наступному розділі роботи нами буде досліджено сучасний стан та перспективи післявоєнного відновлення культурно-пізнавального туризму в Івано-Франківській області.

РОЗДІЛ 2. СТАН ТА НАПРЯМИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ІВАНО- ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Оцінка туристичної діяльності Івано-Франківської області

Туристична галузь є стратегічним напрямком соціально-економічного розвитку Івано-Франківщини.

Туристична діяльність – діяльність з надання різноманітних туристичних послуг відповідно до вимог Закону про туризм та інших актів законодавства України.

За даними обласного управління статистики проведено аналіз кількості туристів, обслужованих туроператорами та турагентами (табл. 2.1.1).

Таблиця 2.1.1

Показники кількості туристів, обслужованих туроператорами та турагентами,
за видами туризму в Івано-Франківській області, 2000-2020 рр. [10]

(осіб)

Роки	Кількість туристів, обслужованих туроператорами та турагентами, усього	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
1	2	3	4	5
2000	30104	3401	1820	24883
2001	30443	3094	1984	25365
2002	44406	3490	3848	37068
2003	54099	4270	3013	46816
2004	58378	2559	3661	52158
2005	169890	20089	6789	143012
2006	326276	8621	5775	311880
2007	1268923	1072	8752	1259099
2008	595031	1739	9719	583573
2009	511397	2222	8135	501040
2010	53333	4528	8509	40296

Продовж. табл. 2.1.1

1	2	3	4	5
2011	59327	3256	8816	47255
2012	110162	3171	9681	97310
2013	77666	5750	12025	59891
2014	63848	567	7609	55672
2015	65885	1324	6853	57708
2016	79973	2473	8588	68912
2017	73309	3190	14340	55779
2018	55781	3393	18816	33572
2019	63545	2295	25146	36104
2020	62479	1569	10430	50480
Відхилення абсолютне 2020 р. до 2019 р. ($\pm$)	-1066	-726	-14716	14376
Відхилення відносно 2020 р. до 2019 р., %	-1,6	-31,6	-58,5	39,8

Як свідчать дані табл. 2.1.1 в Івано-Франківській області у 2020 р. порівняно із 2019 р. загальна кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами майже не зазнала змін – знизилася на 1,6 %. У свою чергу змінилася структура туристів. Так, у 2020 р. частка в'їзних (іноземних) туристів скоротилася на 31,6 %, та 58,5 % – виїзних туристів зважаючи на ситуацію, що склалась з протиепідемічними обмеженнями. Як наслідок, українці не зважаючи на карантин почали активніше подорожувати в середині країни, тому частка внутрішніх туристів в області зросла на 39,8 %.

У табл. 2.1.2 наведено показники розподілу туристів, обслугованих турагентами та турператорами, за метою поїздки та видами туризму в Україні та Івано-Франківській області у 2018-2020 рр. (юридичні особи).

Як свідчать дані табл. 2.1.2 та 2.1.3 основною метою поїздки та видом туризму в області є дозвілля, відпочинок. Оскільки, відпочинок, дозвілля, розваги, як і праця, є невід'ємними складовими життєдіяльності людини. Розважаючись, людина чи група людей задовольняють свої духовні потреби, оцінюють свої можливості. Відпочивати та розважаючись можна як у природному так і штучному середовищі.

Таблиця 2.1.2

Показники розподілу туристів, обслужованих турагентами та турператорами, за метою поїздки та видами туризму в Україні та Івано-Франківській області у 2018-2020 рр. (юридичні особи) [10]

(осіб)

Показники	Обслуговано туристів, усього	У тому числі за метою поїздки					
		службова, ділова, навчання	дозвілля, відпочинок	лікування	спортивний туризм	спеціалізований туризм	інші
2018 р.							
Україна	1606285	46185	1535356	18579	1418	565	4182
Івано-Франківська	5818	10	5664	124	12	–	8
2019 р.							
Україна	5319952	267513	4963974	55998	3953	21332	7182
Івано-Франківська	43861	–	43842	–	–	–	19
2020 р.							
Україна	1957410	59627	1871767	14603	1165	4557	5691
Івано-Франківська	54864	55	54805	4	–	–	–

Культура та туризм в м. Івано-Франківськ нерозривно пов'язані. Протягом останніх років в місті було проведено низку культурно-мистецьких заходів – фестивалів, конкурсів, концертів, творчих звітів, розважальних заходів та дитячих ранків. За звітний період відбувалися і загальноміські масові заходи до відзначення державних і релігійних свят, пам'ятних та ювілейних дат. Особливий акцент під час організації масових заходів приділявся роботі з дітьми та людьми похилого, «золотого» віку.

Серед кращих мистецьких проектів слід відмітити наступні:

- різдвяний фестиваль «Коляда на Майзлях» (січень);
- різдвяний фестиваль «Різдво у Франківську» (січень);
- святкове дійство «Розколяда» (січень);

Таблиця 2.1.3

Показники розподілу туристів, обслугованих турагентами, за метою поїздки та видами туризму в Україні та Івано-Франківській області у 2018-2020 рр. (фізичні особи підприємці) [10]

(осіб)

Показники	Обслуговано туристів, усього	У тому числі за метою поїздки					
		службова, ділова, навчання	дозвілля, відпочинок	лікування	спортивний туризм	спеціалізований туризм	інші
2018 р.							
Україна	599824	5090	574762	19003	387	155	427
Івано-Франківська	12810	6	12795	9	—	—	—
2019 р.							
Україна	812145	3658	797671	9931	293	197	395
Івано-Франківська	19684	143	19531	4	—	6	—
2020 р.							
Україна	402868	1571	397504	3318	373	27	75
Івано-Франківська	7615	5	7610	—	—	—	—

- Регіональний дитячий фестиваль хорової музики «Передзвін» (квітень);
- Міжнародний мистецький фестиваль країн Карпатського регіону «Carpathian Space» за участю відомих українських та зарубіжних гуртів (травень);
- фестиваль «Івано-Франківськ – місто для життя» (травень);
- фестиваль «Мамина пісня» (травень);
- V фестиваль мистецтв «Мелодії парку2 (травень-жовтень);
- фестиваль мистецтв «Купальська ніч» (липень);
- день гуцульської культури «Верховина в Івано-Франківську» (вересень);
- фестиваль «Все українське на новий лад» (серпень);

- фестиваль весільно-ресторанної музики «Лабух-Фест (серпень);
- фестиваль патріотичної пісні, присвячений черговій річниці створення Української Повстанської Армії (жовтень).

У 2018 р. проведено ряд патріотичних і родинних культурно-мистецьких заходів у мікрорайонах міста (144 заходи), які отримали схвальну оцінку в мешканців міста. З нагоди отримання містом найвищої нагороди ПАРЄ – Призу Європи у обласному муздрамтеатрі ім. І. Франка відбулися святкові урочистості та концерт за участю відомих оперних співаків з Відня (Австрія), Кишинєва (Молдова), Бухареста (Румунія), Вроцлава (Польща), Тбілісі (Грузія), Вільнюса (Литва), Братіслави (Словаччина), Києва та Івано-Франківська, а на Вічевому майдані відбувся святковий концерт за участю музичних гуртів із Республіки Польща, Молдови і Литви.

Загалом за 2018 р. в місті відбулося 740 заходів, на яких було присутніх 162,8 тис. осіб, з них для дітей та молоді проведено 342 заходи, (присутніх 38,9 тис. осіб).

Вперше в м. Івано-Франківську було організовано:

- розважально-відпочинкові заходи і танцювальні вечори у мікрорайонах міста, закладах культури і відпочинковому комплексі «Лімниця» для людей «золотого» віку;
- масовий флеш-моб «Символ Нації» за участю працівників культури міста та міської ради;
- свято матері за участю творчих матерів міста;
- бібліотечні масові заходи для дітей на відкритих площадках, вулицях і парках.

Культурно-мистецьку палітру міста також представляють і творчі колективи Івано-Франківська. Впродовж року в установах культури міста і приміських сіл функціонували 98 творчих колективів, які за вищезгаданий період провели 58 концертів (з них – 34 дитячих заходів). Кращі мистецькі колективи з сольною концертною програмою виїжджали за межі міста, області

і держави та були учасниками різноманітних фестивалів і конкурсів.

Впродовж 2018 р. бібліотекарями міста було організовано 608 масових заходів, надано послуги 36,2 тис. користувачів (кількість книговидач – 641,3 тис. примірників), відвідування бібліотек склало 202,7 тис. разів. Вже другий рік поспіль бібліотеки активно долучаються до голосування за проекти програми Бюджет участі.

У місті успішно функціонує 5 шкіл естетичного виховання, у яких станом на 1 вересня навчалось 2568 учнів.

У напрямку розвитку фестивального туризму в місті у 2018 р. мешканці та гості міста мали змогу відвідати різноманітні фестивалі, а саме: різдвяний фестиваль «Коляда на Майзлях», міжнародні фестивалі «Карпатський простір» та «Свято ковалів», фестивалі-ярмарки «Свято меду», «Свято винограду та вина», «Свято хліба та сиру», виставку-ярмарок «Прикарпатський вернісаж».

А також в рамках святкування Дня міста Івано-Франківська проведено перший етнофестиваль «Край.ка», під час якого місцеві дизайнери – представники малого підприємництва в Івано-Франківську – презентували франківцям та гостям міста традиційний національний одяг з етнічними мотивами.

В рамках реалізації угод про співпрацю Івано-Франківська з курортними містами Моршин, Трускавець, Яремче організовано та проведено промотур для представників влади і туристичної сфери, під час якого учасники мали змогу обговорити ряд важливих питань щодо взаємної співпраці та шляхів вирішення проблемних питань галузі, розвитку транспортної інфраструктури та сполучення.

У Туристично-інвестиційному центрі реалізовувався проект фахової підготовки екскурсоводів для міста Івано-Франківська – курси екскурсоводів, які провели методисти та практикуючі гіді, сертифіковані тренери Федерації європейських гідів (FEG), члени ГО «Всеукраїнська асоціація гідів», викладачі

вищих навчальних закладів Києва та Івано-Франківська.

Завершена робота з ознакування велосипедного туристично-екологічного маршруту «Козакова долина» (м. Івано-Франківськ – с. Вовчинець – висота Березовець (352 м н.р.м.) – ур. Козакова долина – с. Ганнусівка – с. Узин – с. Колодіївка – м. Івано-Франківськ) загальною довжиною 30 км.

Впроваджено новий мобільний додаток «Відвідай Івано-Франківськ», розроблений за сприяння українсько-канадського проекту ПРОМІС в рамках реалізації проекту «Розумний туризм в Івано-Франківську».

Спільно з Центром польської культури та європейського діалогу в Івано-Франківську в рамках міжнародного проекту молодіжної європейської програми Erasmus+ «The voice of history» створено новий туристичний маршрут під назвою «Місто-зірка» на основі історичних даних, який охоплює майже локацій по місту. Мета – створення інтерактивного квесту про історію міста за допомогою QR-кодів, розташованих на/або біля будівель чи пам'ятників [44].

Пандемія, фінансова та енергетична криза, війна – це умови, в яких живемо не лише ми, а й бізнес. Саме тому для майбутнього розвитку компанії вкрай важливо вміти оцінити її сильні та слабкі сторони, врахувати можливі ризики й загальну ситуацію на ринку і в країні. Матриця SWOT може допомогти вам правильно використовувати свої переваги та досягти поставлених стратегічних цілей у поєднанні з іншими управлінськими інструментами.

У табл. 2.1.4 наведено SWOT-аналіз розвитку туристичної сфери м. Івано-Франківськ, який презентує сильні і слабкі сторони міста, а також можливості й загрози щодо розвитку туристичної галузі міста. SWOT-аналіз розроблений на основі спілкування з суб'єктами туристичної діяльності, аналізу наявних статистичних даних та досвіду реалізації заходів попередніх програм розвитку туристичної галузі міста.

Таблиця 2.1.4

SWOT-аналіз розвитку туристичної сфери м. Івано-Франківськ [14]

Сильні сторони (S):	Слабкі сторони (W):
1. Наявність природних та рекреаційних ресурсів. 2. Природно-кліматичні умови. 3. Вигідне транспортно-географічне положення. 4. Визначні історичні пам'ятки занесені до світової спадщини ЮНЕСКО. 5. Широкий спектр допоміжних послуг (закладів харчування, розважальних закладів тощо). 6. Наявність суспільних та комерційних організацій, які можуть сприяти розвитку туризму. 7. Значна кількість санаторна-курортних закладів.	1. Низький рівень розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури. 2. Недостатня розвиненість інфраструктури готельно- туристичного комплексу міста, стан її ще не відповідає світовим стандартам у туризмі. 3. Незадовільний стан доріг та 4. Відсутність під'їздів до багатьох туристичних об'єктів. 5. Неефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу в сільській місцевості як чинник зменшення безробіття. 6. Низька якість та недостатній асортимент туристичних послуг. 7. Недостатність туристичної інформації як для туристів, так і для підприємств, що надають послуги у сфері туризму 8. Неефективна діяльність відповідних структур щодо забезпечення екологічної безпеки територій для розвитку рекреаційного бізнесу. 9. Відсутність механізмів реалізації державної політики щодо підтримки туристичного бізнесу; 10. Орієнтація іноземних партнерів, головним чином, на експлуатацію мінерально-сировинних ресурсів регіону
Можливості (O):	Загрози (T):
1. Розвиток різних елементів туристичної та відпочинкової інфраструктури. 2. Поліпшення екологічної ситуації області, збереження її природного середовища. 3. Освоєння нових туристичних ринків. 4. Наявність інвестиційних проектів розвитку зон відпочинку. 5. Можливість росту ринку туристичних послуг, при ефективному використанні наявних туристичних ресурсів та інфраструктури. 6. Зростаючий інтерес громадян до історико-культурної спадщини.	1. Зростаюча конкуренція серед туристичних регіонів України. 2. Зниження платоспроможного попиту населення в наслідок скорочення прибутковості основних галузей економіки. 4. Посилення виїзного туризму в сусідні регіони та за кордон у зв'язку з низьким рівнем надаваних послуг. 5. Складна екологічна ситуація. 6. Кризи – політичні конфлікти, природні лиха тощо. - низький рівень підготовки управлінських кадрів. 7. Складність інвестиційного клімату; 8. Зростання масштабів діяльності підприємств туристичного бізнесу у «тіньовому» секторі.

У табл. 2.1.5 наведено SWOT-аналіз розвитку туристичної сфери м. Івано-Франківської області.

Таблиця 2.1.5

SWOT-аналіз розвитку туристичної сфери Івано-Франківської області
[складено авторкою]

Сильні сторони (S):	Слабкі сторони (W):
1	2
1. Вдале географічне розташування міста – адміністративний центр Івано-Франківської області, близькість до кордонів держав-членів ЄС, проектна територія програм транскордонного співробітництва ЄС. Місто є центром для організації туристичних й екскурсійних мандрівок в Карпати, туристичний комплекс «Буковель» та інші привабливі для туристів місця у регіоні. 2. Місто має статус одного з найбільш безпечних і найчистіших обласних центрів в Україні. 3. Місто вважається одним з найкомфортніших міст для проживання в Україні. 4. У місті розташовані об'єкти зі значним туристичним потенціалом: площа Ринок, сакральна архітектура, кам'яниці, палац Потоцьких, фортечна галерея «Бастіон», міський парк, міське озеро та ін. 5. За останні роки значно збільшилася кількість щорічних міських фестивалів. 6. В Івано-Франківську добре розвинута готельна інфраструктура. 7. В місті функціонує розгалужена й різнопланова мережа закладів харчування.	1. Низький рівень розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури. 2. Недостатня промоція міста та подій, що проводяться в місті в національних ЗМІ. 3. Івано-Франківськ не сприймається як туристичний продукт, що пов'язано з відсутністю у переліку послуг туристичних фірм міста. 4. Відсутність пізнаваної і відомої туристичної атракції, яка б заохочувала приїзд і перебування у місті. 5. Не розвинуті й недоступні найбільші туристичні атракції міста. 6. Недостатній об'єм пропонованої туристичної інформації іноземними мовами. 7. Незадовільний стан розвитку рекреаційного туризму, зокрема, відсутність сучасних спортивно-відпочинкових комплексів та мережі веломаршрутів. 8. Незадовільний стан доріг та некомфортне автотранспортне сполучення Івано-Франківська з іншими туристичними центрами Західної України (зокрема, Львів, Чернівці, Моршин, Трускавець). 9. Відсутність традиції ведення туристичного бізнесу в місті. 10. Мала кількість колективних засобів розміщення для осіб з низьким матеріальним забезпеченням (мотелів і хостелів). 11. Низький рівень розвитку професійного спорту, що не сприяє розвитку спортивного туризму. 12. Низький рівень благоустрою околиць міста для туристичних потреб. 13. Орієнтованість туроператорів міста на виїзний туризм.
Можливості (O):	Загрози (T):
1. Розвиток транспортного сполучення (особливо залізничного) з туристичними центрами Західної України.	1. Закріплення за Івано-Франківськом статусу «транзитного міста».

Продовж. табл. 2.15

1	2
Можливості (О):	Загрози (Т):
2. Розвиток міжнародного аеропорту в напрямку залучення дешевих європейських авіакомпаній. 3. Організація окремих промоційно-інформаційних кампаній та розробка туристичних пакетів для внутрішніх і в'їзних туристів. 4. Розроблення інноваційних форм проведення екскурсій. 5. Позиціонування міста як Східної Брама Карпат. 6. Відновлення комплексу споруд «Палац Потоцьких». 7. Налагодження співпраці з місцевими університетами з метою розвитку наукового туризму. 8. Розвиток рекреаційного туризму (відпочинкові бази на берегах річок). 9. Створення вільного доступу туристів до усіх туристичних атракцій міста. 10. Будівництво/облаштування муніципального конгресово-виставкового центру. 11. Залучення додаткових донорських коштів на розвиток міського турпродукту.	2. Непізнаваність міста як туристичної дестинації через брак визначеного бренду міста і його промоції у вітчизняних і закордонних ЗМІ. 3. Відсутність комплексної туристичної пропозиції як для внутрішнього, так і для в'їзного туриста, яка б охоплювала атракції як Івано-Франківська, так і інших міст та сіл області. 4. Зростаюча конкуренція інших туристичних центрів Західної України. 5. Низька зацікавленість мешканців міста в розвитку туристичної сфери.

Отже, проведення SWOT-аналізу дозволяє систематизувати проблемні ситуації; краще розуміти структуру ресурсів, на які слід опиратися в удосконаленні діяльності та розвитку туристичної галузі Івано-Франківської області на перспективу; відстежувати загальний стан зовнішнього бізнес-середовища; виділяти і використовувати нові потенційні можливості швидше, ніж конкуренти; вибрати оптимальну дорогу розвитку і уникнути небезпек; приймати зважені рішення, що стосуються розвитку туристичного бізнесу. Правильно і вчасно прийняті стратегічні рішення грають сьогодні ключову роль в успішній діяльності організації. Саме вони роблять вирішальний вплив на конкурентоспроможність туристичної галузі області в цілому.

У наступному підрозділі нами буде досліджено культурно-пізнавальну складову туристичного потенціалу Івано-Франківської області.

2.2 Аналіз ресурсної бази культурно-пізнавального туризму Івано-Франківської області

Івано-Франківська область за територією порівняно невелика, але за характером рельєфу належить до числа найбільш мальовничих в Україні. Третину території займають Карпатські гори, а дві третини – передгірська і рівнинна зони. Рівнинна зона знаходиться на північному сході й прилягає до Дністра. Тут знаходиться обласний центр – м. Івано-Франківськ (255 м над рівнем моря). Передгірську частину складають горбисті передгір'я. Гірська частина області зайнята Східними Карпатами, що поділяються на масиви Горгани, Чорногора, Покутсько-Буковинські Карпати, Гриняви, Чивчини. На Чорногірському хребті, на межі із Закарпаттям підноситься найвища гора України Говерла (2061 м).

Кліматичні умови – м'яка зима із середньою температурою -5°C і тепле літо ($+18^{\circ}\text{C}$) – сприяють організації цілорічного відпочинку та лікування. Сніг на схилах Карпат лежить кілька місяців, що важливо для розвитку гірськолижного спорту. Ріки в значній частині швидкоплинні, утворюють каскади й водоспади, що є цінним для водного туризму. Найбільшими річками є оспівані в народній творчості сивий Дністер та швидкоплинний Прут, який бере початок на території області з-під Говерли.

В області є десять курортних місцевостей. Для курортної терапії використовуються кліматичне лікування, мінеральні ванни. Серед курортів – низькогірні Татарів, Яремче і Микуличин Яремчанської міськради, Мислівка і Новий Мізунь Долинського району, Шешори Косівського району та м. Косів, високогірні Ворохта і Яблуниця Яремчанської міської ради і бальнео-грязевий передгірний курорт Черче Рогатинського району. Найбільш відомим на Івано-Франківщині є джерело води «Горянка», аналогічної за дією трускавецькій «Нафтусі», в с. Новий Мізунь Долинського району. Унікальні властивості джерела «Буркут» для лікування внутрішніх органів були відомі ще у XIX ст.

Давно відомим туристичним центром Івано-Франківщини є місто Ярмче, розташоване в мальовничій улоговині між горами на березі р. Прут (на території Ярмчанської міської ради працюють понад 200 туристсько-рекреаційних закладів та понад 500 садиб сільського туризму).

Земля прикарпатська має славне князівське минуле. В області є шість міст, що згадуються в давньоруських літописах. Серед них Тисмениця (1143 р.), Снятин (1158 р.), Городенка (1195 р.), Тлумач (1213 р.), Коломия (1240 р.). Та найдавнішим є Галич, перша згадка про який відноситься до 898 р. Відомо, що Галич був столицею могутнього Галицького князівства і Галицько-Волинської держави. Тут створений Національний заповідник «Давній Галич».

Найбільшим культурним та економічним центром краю є обласний центр Івано-Франківськ (237 тисяч мешканців), історія якого налічує понад три з половиною сторіччя.

Важливим культурним і духовним осередком краю є місто Коломия, третє за населенням після Івано-Франківська і Калуша. Населення міста й околиць створило немало перлин духовної та матеріальної культури. Скарбницею народних промислів є Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття імені Й. Кобринського, що діє від 1935 р., музей «Писанка» оригінальної архітектури (у формі писанки), де зібрано понад 12 тисяч екземплярів писанок з України та інших країн.

Етнографічно населення Івано-Франківщини поділяється на Опілля, Покуття, Бойківщину та Гуцульщину. Їх мешканці зберегли деякі відмінності в мові, одязі, культурі та побуті й уже цим привертають увагу туристів.

В області розвинені різні види художніх народних промислів. Під руками різьбярів, гончарів, мосяжників, ткачів народжуються мистецькі вироби, що розходяться по світу. Визнаним центром гуцульського мистецтва є Косів, де працює мистецький ярмарок.

Головною умовою розвитку культурно-пізнавального туризму є

наявність значної кількості історико-культурних об'єктів, доступність до них та достатньо розвинена інфраструктура області (включаючи заклади харчування і розміщення туристів).

Розвитку культурно-пізнавального туризму на теренах Прикарпаття сприяє те, що в області наявна значна кількість різноманітних історико-культурних та мистецьких пам'яток, національно-етнічних особливостей, а також розвиненою транспортною мережею.

Під охороною держави на території Івано-Франківської області знаходиться 3,5 тис. пам'яток, з них дві церкви занесені до спадщини ЮНЕСКО (церква Святого Духа (м. Рогатин), церква Різдва Пресвятої Богородиці (Коломийський район, с. Нижній Вербіж, п'ять міст, про які згадують давньоруські літописи: (Галич (898 р.), Тисмениця (1143 р.), Снятин (1158 р.), Тлумач (1213 р.), Коломия (1240 р.)).

Івано-Франківська область, є батьківщиною князя Ярослава Осмомисла і княгині Ярославни, Анастасії Лісовської (Роксолана), О. Довбуша (керівник опришківського руху), С. Височана (сподвижник Б. Хмельницького), письменників В. Стефаника, Л. Мартовича, І. Вагилевича, М. Підгірянки, М. Черемшини, С. Бандери та Д. Вітовського – провідних діячів національно-визвольного руху. Протягом 1919 р., коли Станиславів (попередня назва Івано-Франківська) був столицею ЗУНР, місто відвідали Є. Коновалець, В. Винниченко, С. Петлюра.

До найбільш відомих історико-культурних пам'яток Івано-Франківської області відносяться: церква св. Пантелеймона (с. Шевченкове Галицького району), Гошівський монастир (Долинський район), Манявський скит, Благовіщенська церква (1587 р., м. Коломия), Успенська церква (Варваринська, 1623 р., с. Пістинь Косівський район), церква Різдва Богородиці (XVII ст., Надвірнянський район), Дерев'яна церква (XIX ст., с. Розсільна Богородчанського району – збудована без жодного цвяха), старовинні споруди та руїни замків у Галичі, Чернелиці, Раковцю, Пневі, а

також залишки давньої обсерваторії на г. Піп – Іван. В області працює понад 120 приватних, громадських та державних музеїв різної форми власності та типу, що надають екскурсійні послуги. Найвідомішими і найпопулярнішими музеями Івано-Франківської області серед туристів є: Івано-Франківський краєзнавчий музей; Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського; Коломийський музей «Писанка»; Національний заповідник «Давній Галич»; Долинський музей «Бойківщина» Тетяни і Омеляна Антоновичів; Історико-меморіальний музей Степана Бандери; Музей визвольних змагань прикарпатського краю; Приватний музей старожитностей Романа Кумлика в Верховині; Літературно-меморіальний музей Івана Франка; Русівський літературно-меморіальний музей Василя Стефаника та інші.

Окрім того, кожного року в багатьох районах і містах Івано-Франківської області (Шешори, Космач, Коломия, Верховина, Косів) відбуваються численні і різноманітні фестивалі. Найбільш відомими і перспективними для використання у туризмі, фестивалями, які проводяться на території Івано-Франківської області є: «Карпатський вернісаж», фестиваль «Писанка» та ін.

Оскільки розвиток культурно-пізнавального туризму тісно пов'язаний з культурною спадщиною, то необхідно відзначити і те, що територія Івано-Франківської області охоплює чотири етнографічні регіони: Опілля, Покуття, Бойківщина та Гуцульщина. Унікальні традиції, звичаї та обряди їх мешканців є досить цікавими для туристів [34].

Найпопулярніші у культурно-пізнавальному плані туристичні місця краю:

- Манявський скит (Богородчанський р-н);
- Гошівський монастир (Долинський р-н);
- гора Говерла (2061 м) та колишня обсерваторія на г. Піп Іван;
- Національний заповідник «Давній Галич»;
- Музей писанкового розпису;

- Музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття (м. Коломия);
- скелі Довбуша (с. Бубнище поряд з м. Болахів);
- скелі «Писаний Камінь» (Верховинський р-н);
- Музей флори і фауни Карпат (с. Княздвір);
- Замок Потоцьких (м.Івано-Франківськ) та інші.

1. Манявський скит – чоловічий монастир, що в селі Манява Івано-Франківської області, заслужив у народі назву українського Афону. Таке порівняння не випадкове, адже Манявський скит заснували ченці-послушники із цієї Святої Гори. Упродовж століть скит був не лише важливим релігійним осередком, а й культурно-освітнім та навіть промисловим.

Історія Манявського скиту розпочалася на зорі XVII ст., коли до цієї затишної і мальовничої місцини прибув смиренний чоловік Йов Княгиницький. Його шлях до Маняви пролягав від сусідньої Тисмениці через далекий Афон. Прослуживши на Святій Горі ченцем 12 років, він змушений був повернутися через прикрий стан православ'я на Галичині. Проживши довгий час в Уневі, Угорницькому та Дерманському монастирях, чернець вирішив покинути братію, учнів і шукав місця для молитви. Врешті знайшов його там, де до Манявки впадає річка Батерс (нині Скитець), і залишився вести аскетичний спосіб життя.

Окрасою і справжньою перлиною Манявського скиту був Богородчанський іконостас, який наприкінці XVII ст. створив художник Йов Кондзелевич. Сьогодні цей витвір іконописного мистецтва зберігається в Національному музеї Львова. Натомість можна побачити багато інших історичних об'єктів: Ікону Богородиці «Ігуменя Манявська» та чудотворну ікону Богородиці Одигитрії XVIII ст. Надгробну плиту із могил перших ігуменів Скиту, – Йова та Феодосія. Манявський водоспад – один із найкрасивіших карпатських водоспадів, заввишки 20 м.

2. Гошівський монастир. У Долинському районі Івано-Франківської області розташований Гошівський монастир, збудований ще у XVI ст. Він

утворився на основі греко-католицького храму Преображення Господнього, який височіє на Ясній горі, і досі залишається одним із найпопулярніших в Україні паломницьких місць. Перша згадка про чоловічий монастир в урочищі «Чорний Ділок» датується 1464 р. Саме завдяки цим ченцям 1570 року на тут вже з'явилися дерев'яна церква і обитель, на основі яких й утворився сучасний Гошів.

Гошівський монастир – один із перших українських храмів, оснащених електронними дзвонами. Його збудовано у класицистичному стилі з елементами пізнього бароко. Всередині храм прикрашають розписи, притаманні монументальному мистецтву Галичини середини XIX ст. Деякі з картин на стінах храму німецьким художникам-реставраторам вдалося відновити у тому вигляді, який вони мали у XVIII ст. Поряд із храмом розташована простора скляна каплиця, оздоблена колонами, золотим куполом та копією чудотворної ікони Богородиці. Після зникнення у 1950 р. оригіналу ікони її замінили на копію, виготовлену у XIX ст. 2009 р. Папа Римський Бенедикт XVI освятив золоту корону для Гошівської чудотворної ікони, а Гошівський монастир було оголошено великою базилікою й прилучено до великих відпустових місць Богородиці усього світу.

3. Гора Говерла є найвищою вершиною Українських Карпат і водночас найвищою точкою України. Розташована ця знаменита гора у масиві Чорногора, а саме на межі Івано-Франківської та Закарпатської областей. Крім того, й до українсько-румунського кордону від неї, як кажуть, рукою подати. Невідомо, хто й коли здійснив перший підйом на гору. Але зараз маршрут до вершини погожої літньої пори є цілком звичним і навіть традиційним для багатьох туристів, включно з тими, хто не має спеціальної спортивної підготовки. Варто пам'ятати, що гора Говерла розташована в охоронній зоні Карпатського біосферного заповідника.

На горі Піп Іван Чорногірський продовжують реставрувати астрономічну обсерваторію. Будівля отримала неофіційну назву «Білий

Слон». Все через свою нестандартну форму, якої вона набуває в зимову пору, покриваючись товстим шаром снігу. З ідеєю відновлення виступили Прикарпатський національний університет, на чиєму балансі перебуває обсерваторія, і Варшавський університет. Передбачається відтворити обсерваторію в її історичному вигляді, відновити дорогу до неї. Вже встановлені ворота, деякі двері, вікна, частково відремонтовано дах. Виділено дві кімнати для потреб туристів. Тут буде працювати метеорологічна станція і ряд інших наукових центрів. У той же час туристи продовжують відвідувати гору і оглядати відновлювану будівлю.

4. Національний заповідник «Давній Галич» існує на базі комплексу пам'яток історії та культури, об'єднаних між собою історично і ландшафтно. Заповідник є культурно-освітнім і науково-дослідним закладом.

Давній Галич – столиця Галицького, а пізніше Галицько-Волинського князівств – унікальна історико-археологічна пам'ятка всеукраїнського значення. У 1994 р. на основі комплексу історичних та культурних пам'яток XI-XVII ст. було створено державний історико-культурний заповідник. Поряд з церквами Св. Пантелеймона (XII ст.), Різдва Христового (XIV-XVI ст.), Успіння Пресвятої Богородиці (XVI ст.), костелом та монастирським комплексом Кармелітів (XVII ст.) тут знаходяться згадана у Галицько-Волинському літописі Галичина могила, легендарна Княжа криниця, фундаменти величного кафедрального Успенського собору (XII ст.) з місцем поховання князя Ярослава Осмомисла та каплицею Св.Василія (XV ст.). У селі Крилос, яке знаходиться на території заповідника, збереглася система оборонних споруд з кількома рядами потужних валів. На мальовничому пагорбі над Дністром височать мури Галицького замку IX-XIII-XVII ст. Крім цього, на території заповідника міститься майже 200 археологічних пам'яток, які документально засвідчують етапи зародження та подальшого розвитку історичного міста [29].

5. Музей писанкового розпису у м. Коломия – єдиний у світі подібний

заклад. Тільки тут ви зможете доторкнутися до найдавніших українських традицій, познайомитися з великодніми крашанками всіх областей України, від сивої давнини до сучасності. Історія музею-писанки Збудовано музей 2000 р. спеціально для експонування писанок та їхнього збереження. Тому не дивно, що звели його у формі великоднього яйця заввишки в 13 м та діаметром у 10 м. Таким чином, головний корпус музею виступає не лише оригінальною прикрасою, а й найбільшою у світі мальованою писанкою. До неї прилягає білосніжна двоповерхова будівля. Споруду музею також прикрашають вікна, виконані з різного кольорового скла, яке у сонячні дні перетворює приміщення у калейдоскоп із сотнею кольорових сонячних зайчиків. Окрім експонування, у музеї проводять потужну роботу над збереженням і реставрацією писанок. До речі, техніку, за якою відбувається відновлення, тримають у секреті.

6. Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття у м. Коломия. Заклад є першим на території Західної України музеєм народного мистецтва. Розміщено його у центральній частині міста в колишньому Народному домі. Першим керівником музею став Володимир Кобринський – саме він їздив різними містами і селами та діставав унікальні речі, які ставали експонатами. На початках музей існував виключно на пожертви громадян. Цікаво, що уряд Польщі тривалий час не дозволяв офіційно відкрити заклад. Однак через деякий час польська влада змінила своє рішення, і 31 грудня 1934 р. відбулось урочисте відкриття. Під час німецько-радянської війни коломийський музей народного мистецтва пограбували. Відновив він свою діяльність після завершення бойових дій. 2006 р. заклад отримав теперішню назву – Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського. Йосафат Кобринський був греко-католицьким священиком, засновником першої читальні та Народного дому в Коломії, в якому зараз і розташовано музей. За його задумом, місту необхідний був музей Гуцульщини. Цю мрію отця Йосафата втілив його племінник – Володимир Кобринський. Експозиція музею Фонди Національного музею народного

мистецтва Гуцульщини та Покуття – це понад 50 тисяч експонатів. Вони представляють декоративно-прикладне мистецтво гуцулів і покутян із XVII ст. і до наших днів. Самобутня вишивка, тонка різьба по дереву, гравіювання, інкрустація, вироби зі шкіри, кераміка ручної роботи – усе це зібрано в експозиціях. Є тут і речі часів трипільської культури. Постійні виставки коломийського музею народного мистецтва: Сакральне мистецтво; Одяг гуцулів; Гуцульські меблі; Інтер'єр гуцульської хати; Гобелени Михайла Біласа; Меморіальна кімната Андрія Чайковського – українського громадського діяча та письменника.

7. Скельно-печерний комплекс «Скелі Довбуша», с. Бубнище Серед мальовничих Карпатських гір знаходиться скельно-печерний комплекс «Скелі Довбуша». Ці скелясті утворення були названі на честь ватажка опришків Олекси Довбуша. Вас здивують неповторні форми величезних скель, гігантських каменів, які нагадують химерні образи тварин та різних дивовижних істот.

Місцеві жителі стверджують, що кожна скеля відображає частину тіла опришка Довбуша. Так ви зможете «помітити» кулак Довбуша. Кожна зі скель має свою цікаву і незвичайну назву: Голець, Колобок, Австрійка, Парус, Тюльпан, Бівачка, Броненосець та Шуршун. Цікавою є легенда про Мертве озеро, яке знаходиться на висоті 900 м. Кажуть, що саме тут Довбуш сховав свої скарби. Український історик та політичний діяч Михайло Грушевський припускав, що скельно-печерний комплекс «Скелі Довбуша» біля Бубнища виконував оборонну функцію. Особливо приваблює туристів таємниче місце – «Чортова ущелина». Вона 20 см завширшки. Якщо вірити легенді, то ті, хто пройде через неї, позбудуться гріхів. Так що доведеться прикласти багато зусиль, щоб влізти в цю маленьку щілину [49].

9. Музей флори і фауни Карпат у Княздворі створений сприяти збереженню природи у її первозданному вигляді. Заклад розташувався на території ботанічного державного заказника «Княздвір». Експозиція музею

вражає кількістю рідкісних експонатів та їх віком. Історія Музею флори і фауни Карпат У 1913 р. у майбутньому заказнику росло більше 20 тисяч дерев і кущів ягідного тису. Згодом, у 1914 р. територія стала заповідною, і лише у 1974 р. було затверджено статус заповідного місця. Територія заказника сьогодні сягає 206 га, зокрема покритої лісом території природного походження – 36 га, та штучного – 20 га. У заказнику налічується понад 10 тис. дерев тису ягідного – рідкісного виду дерев в Україні та Європі, що має велику наукову цінність. У зв'язку із зібранням цінних експонатів, було створено музей, де і зберігатимуться рідкісні знахідки території заказника. Музей також увійшов до списку об'єктів, які можуть відвідувати люди з обмеженими можливостями. Експозиція музею У закладі детально представлена історія краю експонатами: породами рідкісних та зникаючих тварин, птахів і рослин Прикарпаття; різноманітними колекціями рідкісних комах; зразками деревно-чагарникових порід, корисних копалин; окремою експозицією «Витвори природи».

10. Замок Потоцьких – пам'ятка архітектури місцевого значення – розташований в місті Івано-Франківську. Доля його не з найлегших. Збудований засновником міста Андрієм Потоцьким у 17 столітті, замок зберігся до нашого часу фрагментарно. Від комплексу будівель в первинному стані залишилися тільки ворота. Роботи з його реставрації лише починаються. Найбільшою проблемою фахівців є те, що немає навіть приблизного «портрета» самого палацу. Замок Потоцьких продовжує залишатися загадкою для міста, а багато деталей його спорудження та функціонування, вочевидь, зберігаються в закордонних архівах [49].

З наведеного можна зробити висновок, що туристична привабливість Івано-Франківщини напряду залежить не тільки від наявності на території об'єктів культурно-історичної спадщини, а від системи факторів, таких як природно-кліматичні умови та традиції гостинності в регіоні.

У наступному розділі нами буде здійснено розробку культурно-

пізнавального туру по Івано-Франківській області.

2.3 Розробка культурно-пізнавального туру по Івано-Франківській області

Прагнення до пізнання є потужною потребою людини. Але для того, щоб вона проявила себе досить глибоко і всебічно, необхідно пробудження цієї потреби в процесі формування людини, його виховання і освіти. Для того щоб здійснити цю потребу, необхідні і певні соціальні умови. Пізнаючи навколишній світ, людина, співвідносить культуру свого народу з культурою інших народів для того, щоб упевнитися в значущості тієї культурної традиції, до якої він належить. Він також прагне використовувати культурні досягнення інших народів для поліпшення свого укладу життя. Крім того, близьке знайомство з культурою інших народів дозволяє йому особисто переконатися в достовірності тих знань, які він почерпнув з книг. Книжкові знання в значній мірі створюють одностороннє уявлення про матеріальну і духовну культуру народів світу. Необхідно особисте сприйняття їх способу життя, щоб скласти про це саме достовірне уявлення.

Отримуючи нові враження про відомі природні й культурні явища, людина задовольняє одну з найбільш сильних своїх потреб – потребу в пізнанні.

У пізнавальному туризмі людина в реальності зустрічається з тим, про що вона тільки читала або що бачила по телебаченню. Нові враження дозволяють людині заново осмислити свій життєвий шлях, побачити нові горизонти, отримати нові стимули для творчого самовираження.

Пізнавальні тури можуть бути двох видів:

- 1) стаціонарний тур – розрахований для організації туристичних турів в межах одного міста;
- 2) маршрутизований тур – розрахований для організації туристичних

турів, які передбачають відвідування декількох міст, причому маршрут заздалегідь обговорюється.

Якщо говорити про стаціонарні тури, то зазвичай вони передбачають детальне вивчення різноманітних пам'яток одного міста. Переважно це якийсь туристичний центр, велике місто, наприклад, столиця держави або центр певної територіальної одиниці.

При організації маршрутних турів розробляється спеціальний графік відвідування запланованих пунктів. На місто чи туристичний центр виділяється від 1 до 3 днів в залежності від величини туристичного центра й обсягу визначних пам'яток. Маршрутизовані тури складають таким чином, щоб міста, які має відвідувати туристична група, були розташовані відносно недалеко один від одного. Робиться це для того щоб на переїзди не витратити багато часу.

Розробці туру передують два моменти:

- 1) маркетингові дослідження ринку, визначення споживчих сегментів та виділення цільового ринку;
- 2) оцінка власних можливостей з освоєння обраного цільового ринку.

Розробка пізнавального туру повинна бути варіативною, включати можливості вибору елементів програми, засобів розміщення та транспортування з урахуванням індивідуальних побажань туриста, до того ж такий підхід збільшує конкурентноздатність продукції.

Особливістю пізнавального туру є те, що екскурсія є невід'ємною його частиною. На відміну від інших турів, пізнавальний туризм дозволяє учасникам більш глибоко ознайомитися як з культурою окремих народів, так і з окремими її проявами.

1. Основні дані для проектування туру.

1.1. Тривалість туру – 3 активних дні, 2 ночі.

1.2. Розміщення – група даного туру буде розміщена у садибі зеленого туризму с. Яворів Косівський р-н.

1.3. Чисельність групи.

Чисельність групи туристів становить 18 осіб, вік не менше 7 років, сімейний стан різне, розрахований на людей із середнім рівнем доходу.

1.4. Супровід гідом.

Група забезпечена супроводом гіда, а також додатковими послугами гіда на час запланованих екскурсій.

1.5. Транспортне забезпечення.

За програмою даного туру, група має повне забезпечення транспортом з м. Івано-Франківськ і назад, а також використовується в екскурсіях, передбачених туром.

Автобус марки «Мерседес-Спрінтер», має 20 посадочних місць, всередині обладнаний кондиціонером, аудіо, відео системою, має ремені безпеки.

1.6. Харчування – передбачено у вартості туру 3 сніданки, 3 обіди, 2 вечері.

1.7. Відвідування музеїв, інших об'єктів.

У програмі туру передбачено відвідування наступних об'єктів.

1. Водоспад Яворівський Гук – каскадний 6-метровий водоспад розташований на р. Віпчинка (притока Стоянова басейну р. Рибниці). Водоспад (а точніше каскад водоспадів) «Яворівська Ніагара» (ще називають «Сокільські водоспади») розташований у підніжжі Сокільського хребта на руслі потічка Бездзвінний (правої притоки р. Рибниця) між урочищами Запідок (присілок «Село 1») та Прочерт (присілок Широкий). Вода спадає окремими малими руслами та потічками. «Яворівська Ніагара» в період повноводдя є одним з найкрасивіших водоспадів Покутсько-Буковинських Карпат. Під час інтенсивних дощів цей водоспад цілком виправдовує свою назву – гуркіт стоїть несамопитий. Геологічна пам'ятка природи місцевого значення. У басейні р. Рибниці є багато мальовничих водоспадів: Косівський Гук на Рибниці, Гук на Безульці, Гук на Річці у Снідавці, Яворівський Гук на

Стояновому, «Яворівська Ніагара» на Бедзвінному.

2. Церква Різдва Пресвятої Богородиці у Криворівні. Офіційною датою заснування церкви є 1719 р. – про це свідчить напис, схований під покрівлею над західним ганком. Існує переказ, що святиню було перенесено на пагорб із присілку Заріччя, з протилежного боку річки Чорний Черемош. Перші згадки про неї відносяться до 1660-х років. На нинішнє місце храм було перенесено в 1719 р. З огляду на це, на сьогодні достеменно невідомо, чи 1719 р. є саме роком побудови церкви, чи роком перенесення її на теперішнє місцезнаходження.

Разом із мешканцями Криворівні в церкві молилися такі видатні українці як Яків Головацький, Іван Франко, Михайло Грушевський, Михайло Коцюбинський, Гнат Хоткевич, Леся Українка, Володимир Гнатюк та багато інших визначних постатей української культури. У 1901 р. церкву відвідав з пастирським візитом митрополит Андрей Шептицький (тоді ще – єпископ Станіславський), який написав послання гуцульською мовою «До моїх любих гуцулів».

Церква побудована з дерева і має хрестоподібне планування. Структура храму включає в себе короткі бічні гілки і подовжений бабінець. Центральний купол перекриває шатрова глава на невисокому восьмерику, який височить над дахами церковних гілок. Це пам'ятка архітектури національного значення.

3. Музей гуцульської магії. Приватний музей присвячений гуцульським традиційним віруванням, замовлянням, віщунам-мольфарам. Мольфарство – невід'ємна частина гуцульських знахарських традицій - пряма спадщина язичницьких культів, які ніколи особливо не зникали в цих місцях. На Гуцульщині перекази і легенди про мольфарів одвічні і живі.

4. Музей вівчарства у Космачі. Приватний музей відкрито у 2013 р. Його головна мета - досліджувати і популяризувати історію полонинського руху та вівчарства у Карпатах. Музейний комплекс знайомить відвідувачів із процесом переробки молока, виготовленням сиру, вурди та бринзи,

овітерапією. Для відвідувачів проводять екскурсії та майстер-класи з переробки вовни – від стрижки до виготовлення продукції.

5. Музей гуцульського побуту, етнографії та музичних інструментів. Приватний музей організований на початку 2000-го року. В експозиції – предмети побуту, давній гуцульський одяг, знаряддя праці, грошові знаки різних часів. Предметом особливої гордості є колекція музичних інструментів (скрипки, цимбали, коза, дрімби, трембіти, ліри, двійниці (сопілки), роги тощо). У музеї відвідувачам запропонують почути народні пісні, гуцульські співанки – і все це під акомпанемент на цимбалах та інших інструментах.

6. Писаний камінь, с. Буковець Неподалік від Буковецького перевалу у Верховинському районі височить Писаний камінь. Це утворена з піщанику скеля заввишки 20 м. На її вершині знаходиться плоска майданчик, звідки можна милуватися дивовижними красотами Карпатських гір. Так повелося, що люди, що потрапили сюди, залишають свої автографи, «розпису» – звідси і назва цього артефакту. За століття існування тут нагромадилася величезна кількість написів, малюнків – їх деталі простежуються в гуцульських національних орнаментах. Тут також можна побачити розписи І. Франка, О. Кобилянської, М. Коцюбинського. За переказами, в давні часи тут мешкали племена людей-велетнів, так званих коропів, які володіли величезною силою. Вони-то і вибудували з величезних валунів цю гору – пам'ятник самим собі. Інша легенда свідчить: це місце було стародавнім язичницьким святилищем, де проводили сакральні ритуали, приносили жертви богам, викликали духів.

Програма обслуговування туристів наведена у табл. 2.3.1.

Після складання програми туру необхідно далі здійснити його розрахунок. Розрахунок вартості туру є складною багатофакторною процедурою. На ціноутворення впливає характер попиту, розвиненість ринку туристичних послуг, місце туристичної фірми на ньому та оцінка конкурентного середовища, обрана маркетингова стратегія тощо. Ціна туру відтворює економічний бік діяльності суб'єкта господарювання і відбиває

Таблиця 2.3.1

Програма туру «В гості до гуцулів» [складено авторкою]

Час	Дні, туристичні об'єкти
1	2
1-й день	
16:00-08:00	Виїзд з м. Полтава (залізничний вонзал)
2-й день	
08:00-09:00	Приїзд до м Івано-Франківськ. Збір групи
09:00-10:00	Переїзд до у с. Яворів Косівський р-н. Перша письмова згадка датована 1694 р. Це відомий осередок гуцульського народного декоративно-прикладного мистецтва. Село Яворів здавна славиться своїми народними умільцями, золоті руки яких творять прекрасні різьблені вироби з дерева, вишивають рушники, виготовляють веселкові барвисті ліжники, розписують писанки. У Яворові жили і творили основоположники гуцульської плоскої різьби по дереву Шкрібляки та Корпанюки. У селі бували Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Ольга Кобилянська, Гнат Хоткевич, Володимир Гнатюк, Володимир Шухевич. Та найперше Яворів - це столиця ліжникарства. Ліжник - ткане вовняне покривало із двосторонньою ворсовою поверхнею. Сировиною для його виготовлення є овеча вовна. Це барвисто-пухнасте диво не тільки прикрашає оселю, а й зігріває та лікує. Про ліжникарське ремесло, цілющі властивості натуральної вовни, ви дізнаєтесь під час майстер-класу від місцевих яворівських майстринь.
10:00-14:00	Сніданок у садибі. Поселення. Екскурсія по с. Яворів, яке запрошує насолодитися розмаїттям гуцульських народних промислів. Тут практично кожна сім'я займається виготовленням виробів з теплої овечої вовни. Старовинні традиційні орнаменти, дерев'яні верстати, родинні традиції ткацтва унікальних гуцульських покривал демонструють кращі народні майстри. Тут можна побачити процес виготовлення ліжників (традиційних теплих ковдр з овечої вовни) від прядіння вовни до першого візерунка. Відвідування майстерні народних майстрів та майстер-клас з ткацтва.
14:00-18:00	Переїзд та до фореельного господарства. Екскурсія. Обід. Тут ми радимо вам спробувати смак гірської форелі у фореельному господарстві, де ви самі виловите свій обід (не входить до вартості туру), а поки чекаєте на його приготування, сповна насолодитесь чистим повітрям, мальовничою «Яворівською Ніагарою» та особливим спокоєм.
18:00-19:00	Повернення на ночівлю у садибі с. Яворів. Вечеря садибі. Вільний час.
3-й день	
09:00-10:00	Сніданок у садибі с. Яворів
10:00-11:00	Продовжуємо пізнавати гуцульську культуру. Дорогою до Верховини – столиці Гуцульщини, за словами Івана Франка, ми оглянемо церквуРіздва Пресвятої Богородиці, збудовану в 1719 р. До речі, рибалка та збирання грибів були його улюбленими заняттями під час відпочинку тут.

Продовж. табл. 2.3.1

1	2
11:00-12:30	Відвідування музею гуцульської магії. Експозиція представляє місцеві традиції та колекцію знарядь гуцульських чарівників – мольфарів і знахарів. Тут ви можете побачити спеціальні предмети, які використовуються для приготування магічного зілля та створення заклинань для допомоги людям. У музеї також можна дізнатися про практику таких відомих мольфарів, як Андрій Атаманюк (званий Гой) та Михайло Нечай.
12:30-14:00	Відвідування Музею вівчарства. Майстер-клас
14:00-15:30	Обід (у вартості туру). Відвідування місцевої пивоварні та дегустування карпатського пива
15:30-19:00	Ввечері їдемо зустрічати захід сонця в горах, розпалимо ватру і приготуємо вечерю. За бажанням можна буде покуштувати лісових ягід і назбирати грибів. Крім того, у всіх залишаться неймовірні фото на згадку з карпатської гойдалки.
19:00-20:00	Повернення на ночівлю до с. Яворів. Вечеря у садибі. Вільний час.
4-й день	
09:00-10:00	Сніданок у садибі (у вартості туру).. Виселення.
10:00-12:00	Подорожуємо до приватного Музею народних інструментів. У його експозиції – предмети побуту, старовинний гуцульський одяг, знаряддя праці, а головне – колекція унікальних місцевих гуцульських музичних інструментів. Кожен бажаючий може спробувати зіграти на скрипці, барабані, трембіті! Крім того, екскурсія музеєм більше нагадує концерт, ніж класичну екскурсію.
12:00-18:00	Решту дня нас чекає Писаний Камінь – чи не найвідоміше місце сили з чудовим панорамним видом на Карпати. Далі споглядатимемо неймовірну панораму на навколишні гори. Зупинимось на полонині Копілаш, щоб скуштувати смачнеznego сиру. Обід у сироварні (у вартості туру).
18:00-:00	Повернення до м. Івано-Франківськ (залізничний вокзал). Виїзд до м. Полтава
5-й день	
11:00	Прибуття до м. Полтава (залізничний вокзал)

його комерційну політику на ринку туристичних послуг. Ціна туру коливається в межах від собівартості до продажної ринкової ціни. Ці коливання відбивають попит на даний турпродукт. Коливання попиту мають часовий (літній, зимовий періоди, міжсезоння), видовий (на окремі види туризму) та територіальний (на певні регіони) зрізи. Диференціація цін на турпродукт є результатом диференціації тарифів на окремі види послуг, що входять до складу тура, відбиваючи зміни витрат праці на певні види послуг в різний період часу. Коливання тарифів є результатом ринкової політики продуцентів послуг і ґрунтуються на тому, що пропозиція орієнтована на

задоволення потреб туристів в період максимального попиту, тому потрібно мати резервні потужності і можливість їх розгортання відповідно до зростаючих потреб. Ціноутворення ускладнюється також введенням до складу турпродукта туристичних ресурсів, тобто різноманітних пам'яток, що за економічною сутністю є результатами вкладеної колись праці, або туристичних благ, що взагалі не є продуктами праці (клімат, мальовничі ландшафти тощо).

Ціна туру залежить від класу обслуговування, терміну та сезону подорожі, її виду та форми. На неї впливає кон'юнктура ринку та характер обраної маркетингової стратегії (реклама, канали реалізації тощо). Зокрема, на ціну тура впливає характер угод туроператора з турагенціями, оскільки ці угоди визначають умови реалізації і визначають комісійні винагороди турагента, що реалізуються через систему націнок та знижок. При цьому туроператор може виступати оптовим продавцем, який в подальшому не контролює цінову політику турагента з реалізації своїх турів, або залишити за собою право контролю цінової політики і надати турагенту відповідні знижки як оптовому покупцеві певного турпакета.

Ціна на турпродукт обраховується методом нормативної калькуляції. При визначенні калькуляції собівартості одиниці послуг слід виходити з їх споживчої вартості, але мати на увазі мінливість послуг (залежно від рівня кваліфікації персонала, технічного забезпечення та інших складових обслуговування).

Ціна туру повинна покривати видатки на його організацію і реалізацію та приносити суб'єкту ринкової діяльності певний прибуток, який би давав можливість для розвитку. В той же час ціна повинна бути гнучкою, щоб забезпечувати діяльність в умовах ринкової конкуренції (як цінової так і якісної) і відповідати попиту [16].

У табл. 2.3.2 наведено калькуляцію туру «В гості до гуцулів».

Згідно, даних таблиці 2.3.2 вартість путівки складає 4135 грн.

Таблиця 2.3.2

Калькуляція туру «В гості до гуцулів» [складено авторкою]

№ з/п	Найменування витрат	Ціна, грн	Кількість	Формула	Загальна сума, грн
1	Трансфер за маршрутом (автобус Мерседес 18 місць)	800	18 осіб	-	14400
2	Проживання 2 ночі у садибі зеленого туризму «стандарт 2-х місний»	1200	9	$\text{Впр} = \text{Ціна одного номера} * \text{Кількість номерів} * \text{Кількість днів проживання}$	10800
3	Харчування (3 сніданки, 3 обіди, 2 вечері на особу)	1200	18 осіб	$\text{Вх} = \text{Ціна одного харчування} * \text{Кількість споживачів} * \text{Кількість днів проживання}$	21600
4	Екскурсійне обслуговування	300	18 осіб	-	5400
5	Заробітна плата супроводжуючого гіда	500	3	$\text{Вз} = \text{Денна ставка} * \text{Кількість днів роботи}$	1500
6	Накладні витрати	-	10 %	$\text{Вн} = (\text{п1} + \text{п2} + \text{п3} + \text{п4} + \text{п5}) * 10\% / 100\%$	5370
7	Страховання туристів від нещасних випадків на транспорті	-	5 %	$\text{Вс} = 5\% / 100\% * (\text{п1} + \text{п2} + \text{п3} + \text{п4} + \text{п5} + \text{п6})$	2955
8	Прибуток	-	20%	$\text{Ціна} = 20\% / 100\% * (\text{п1} + \text{п2} + \text{п3} + \text{п4} + \text{п5} + \text{п6} + \text{п7})$	12405
9	Загальна вартість туру	-	-	$\text{Втз} = \text{п1} + \text{п2} + \text{п3} + \text{п4} + \text{п5} + \text{п6} + \text{п7} + \text{п8}$	74430
10	Ціна путівки на 1 особу	-	група 18 осіб	$\text{Цп} = \text{Втз} / \text{Кількість осіб}$	4135

До вартості не входить: обід на фореельному господарстві – від 200 грн; особисті витрати; квитки на потяг до та з м. Івано-Франківськ.

У туризмі велике значення надається заходам щодо просування продукту до споживача. Під просуванням туристичного продукту розуміють комплекс заходів, спрямованих на реалізацію туристичного продукту: реклама, участь у спеціалізованих виставках, ярмарках, організація туристичних інформаційних центрів із продажу туристичного продукту, видання каталогів, буклетів тощо. Іншими словами, просування турпродукту Припускає проведення різних видів діяльності по доведенню інформації про

кращі сторони продукту до потенційних споживачів і стимулювання в них бажання його купити.

Просування продукту може здійснюватися в таких напрямках:

- рекламна кампанія;
- стимулювання збуту (продаж);
- персональні продажі;
- зв'язки з громадськістю.

1. Реклама в сфері туризму більш актуальна, ніж у інших галузях. Ця обставина пов'язана з індивідуальними властивостями туристичних послуг (невідчутність, нездатність до збереження, нерозривність виробництва і споживання).

За функціональними можливостями рекламу можна класифікувати за такими видами:

інформативна реклама інформує споживачів про нові тури з метою створення первинного попиту;

спонукальна реклама впливає на підсвідомість людини, закликаючи її до купівлі;

реклама, що нагадує, своїм завданням ставить нагадування споживачеві про існування вже добре відомого туру.

2. Під стимулюванням збуту в туризмі розуміють' короткострокові заохочувальні заходи, що сприяють продажу і збуту.

Стимулювання проводиться в трьох напрямках:

- 1) стимулювання співробітників турфірми;
- 2) стимулювання торгових посередників;
- 3) стимулювання клієнтів.

Стимулювання співробітників фірми спрямовано на підвищення якості обслуговування, зростання професійної майстерності й удосконалення роботи.

Роботи з другого напрямку орієнтовані на співробітників фірм-партнерів з метою заохочення їхньої роботи і, відповідно, збільшення збуту турів

основного підприємства.

Заходи стимулювання збуту, спрямовані на клієнтів, заслуговують на особливу увагу у зв'язку зі значним завищенням кількості пропозицій над попитом туристичного продукту.

Багато фірм практикують знижки цін:

- знижки у випадку бронювання турів у встановлений термін;
- знижки сезонних розпродаж;
- знижки окремим категоріям покупців (діти, сімейні пари, молодята).
- бонусні знижки, надані постійним клієнтам;
- групові знижки.

Стимулювання збуту може здійснюватися за допомогою надання додаткового обслуговування протягом декількох днів до основної поїздки чи додаткових послуг (безкоштовна екскурсія, пляж, спа тощо).

3. Персональні продажі являють собою усні презентації товарів. Це один з дорогих методів просування. Американські компанії на персональний продаж витрачають у три рази більше коштів, ніж на рекламу.

4. Зв'язок із громадськістю припускає формування сприятливого іміджу туристичної компанії шляхом створення сприятливих відносин з різними державними і громадськими структурами [41].

Таким чином, розроблене інформаційно-методичне забезпечення туру «В гості до гуцулів» складене враховуючи усі необхідні вимоги щодо організації короткотривалих культурно-пізнавальних турів, які базуються на використанні потенціалу етнокультур і культурної спадщини країн і регіонів. Оскільки, сьогодні все більший пріоритет на світовому ринку культурного туризму віддається регіонах з самобутньою і унікальною культурою, поки ще не освоєним широким колом потенційних споживачів туристичних послуг.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Традиційно Івано-Франківщина є одним з найбільш популярних туристичних регіонів країни. Область має великі природо-рекреаційні, історико-культурні ресурси для розвитку туризму. В умовах реформи місцевого самоврядування в Україні були утворені об'єднані територіальні громади, які отримали значні повноваження та фінансові ресурси. Громади можуть самостійно утворювати та розвивати свою туристичну інфраструктуру шляхом будівництва та реконструкції туристичних об'єктів, створення туристично-інвестиційних центрів, розробки рекламних матеріалів про наявні туристичні ресурси, міжнародного співробітництва та залучення інвесторів. При проведенні оцінювання туристичної інфраструктури Івано-Франківської області було встановлено, що завдяки своєму географічному розташуванню, багатим природним та історико-культурним ресурсам область має великий потенціал для розвитку туристичної діяльності.

В області діє багато суб'єктів туристичного господарювання – туроператорів та турагентів. Встановлено, що більшість здійснюють свою діяльність в обласному центрі та великих містах. Область має хорошу готельну базу, однак існує велика кількість закладів розміщення що здійснюють свою діяльність не офіційно. При аналізі транспортної інфраструктури встановлено що область має велику протяжність доріг та хороше залізничне сполучення, однак частина доріг перебуває в незадовільному стані. Область має проблеми з розвитком авіаційного транспорту через нерозвиненість інфраструктури обласного аеропорту.

Для подальшого розвитку культурно-пізнавального туризму в Івано-Франківській області та перетворення його у провідний туристичний регіон в умовах післявоєнного відновлення, необхідне виконання цілого ряду умов:

по-перше, розвивати та покращувати туристичну інфраструктуру,

шляхом залучення вітчизняних та іноземних інвестицій;

по-друге, сприяти поширенню позитивної інформації щодо наявних на теренах Покуття туристичних об'єктів;

по-третє, розробити дієву програму яка дозволить зберегти і реставрувати наявні пам'ятки історії та культури; п

по-четверте, розширити і покращити транспортну інфраструктуру, яка б забезпечила хороше сполучення з туристичними об'єктами.

Виконання такого роду завдань, після перемого над росією, а також політична та економічна стабільність у державі сприятимуть подальшому розвитку культурно-пізнавального туризму в регіоні, так і в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманюк Я. Д. Сучасні тенденції розвитку рекреаційної інфраструктури Івано-Франківської області / Атаманюк Я. Д. // Науковий вісник Чернівецького університету. Географія. – 2014. – Вип. 724-725. – С. 116-121.
2. Богатирьова Г. А. Спеціалізований туризм : навч. посіб. 2-е вид., переробл. та доповн. / Г. А. Богатирьова, М. Г. та ін. – Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2022. – 270 с.
3. Божко Л. Д. Культурний туризм: від старого змісту до нового. Культура України. – 2016. – Вип. 52. – С. 90-102.
4. Вакуленко В. Туризм і охорона культурної спадщини: український досвід: монографія / В. Вакуленко, І. Валентюк, В. Грибан та ін. / За заг. ред. Ю. Лебединського, В. Вакуленка, М. Онисько. – К.: Видавництво КІС, 2003. – 176 с.
5. Всесвітня туристична організація. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unwto.org>.
6. Гаврилів Б. Пам'ятки історії та культури Івано-Франківщини / Б. Гаврилів, М. Гаврилів. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 21-22.
7. Головне управління статистики в Івано-Франківській області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ifstat.gov.ua/>
8. Гуменюк А. І. Регіональні особливості розвитку туристичної галузі Івано-Франківської області на сучасному етапі / А. І. Гуменюк // Актуальні проблеми державного управління. – 2015. – № 2. – С. 136-144.
9. Гуцулія / Сріблясті водоспади в Шешорах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://huculia.info/place/silver-waterfalls-sheshory/>
10. Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

11. Дроздова Г. М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства: навч. посіб. / Г. М. Дроздова. – К.: ЦНЛ, 2004. – 236 с.
12. Дутчак С. В. Деякі аспекти виділення сегментів спеціалізованого туризму та їх стан на території Чернівецької області / С. В. Дутчак, М. В. Дутчак // Туристсько-краєзнавчі дослідження. 1999. – Вип. 2. – С. 123-136.
13. Зінько Ю. С. Туризм у Карпатському регіоні: загрози для довкілля та способи сталого розвитку / Ю. С. Зінько, М. П. Мальська, М. Б. Іваник, С. Ф. Благодир // Вісник Львівського університету. Серія: географічна. – 2014. – Вип. 45. – С. 443-451.
14. Івано-Франківськ. Офіційний сайт міста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mvk.if.ua/>
15. Івано-Франківщина туристична [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://iftourism.com/>
16. Калькуляція туру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tourism-book.com/books/book-44/chapter-1476/>
17. Качала С. В. Шляхи раціонального зростання рекреаційно-туристичних комплексів ОТГ Івано-Франківської області / С. В. Качала, Б. Р. Іваночко // Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування. Науково-технічний журнал. – 2020. – № 1 (21). – С. 91-100.
18. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К.: Знання, 2015. – 334 с.
19. Кравців В. С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / В. С. Кравців, Л. С. Гринів, М. В. Копач, С. П. Кузик. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 1999. – 78 с.
20. Крупа І. П. Проблеми збереження культурної спадщини: зарубіжний досвід / І. П. Крупа // Scientific practice: modern and classical research methods. – Boston, USA, 2021. – Vol. 3. – P. 151-154.
21. Любіцева О. О. Геопросторова організація туристичного процесу: автореф. дис. на здобуття ступеня докт. геогр. наук: спец. 11.00.02 / О. О.

Любіцева; Київський національний університет ім. Шевченка. – К., 2003. – 29 с.

22. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг / О. О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2011. – 320 с.

23. Мальська М. П. Країнознавство: теорія та практика / М. П. Мальська [та ін.]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 528 с.

24. Мальська М. П. та ін. Економіка туризму: теорія та практика: підручник / М. П. Мальська, М. Й. Рутинський, С. В. Білоус, Н. Л. Мандюк. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 544 с.

25. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України / В. І. Мацола. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997. – 259 с.

26. Мельник Л. В. Ресурсний потенціал культурно-пізнавального туризму в Україні / Л. В. Мельник, С. П. Батиченко // Природа Західного Полісся та прилеглих територій. – 2018. – № 15. – С. 3–6.

27. Музиченко-Козловська О. В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території Монографія / О. В. Музиченко-Козловська. – Львів: Новий Світ-2000, 2012. – 176 с.

28. Національний атлас України. – К.: ДНВП Картографія, 2007. – 440 с.

29. Національний заповідник «Давній Галич» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://davniihalych.com.ua/component/k2/item/144-davnii-galich>

30. Паньків Н. Туристичне ресурсознавство : навч. посібник / Н. Паньків. – Львів : Український бестселер, 2011. – 238 с.

31. Папп В. Культурний туризм як багатогранний феномен національної самоідентифікації / В. Папп, В. Котубей, В. Грицько // Економічний форум 2022. – № 4. – С. 48-57.

32. Пізнавальний туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://learn.ztu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=134052&lang=en>

33. Поливач К. А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів

України / К. А. Поливач. Наук. ред. Руденко Л.Г. – К.: Інститут географії НАН України, 2012. – 208 с.

34. Польова Л. В. Сучасні тенденції розвитку культурно-пізнавального туризму: на прикладі Івано-Франківської області / Л. В. Польова, О. М. Вичівська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libs.mfknukim.mk.ua/handle/123456789/1231?mode=full>

35. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 р. № 2026-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2026-14>.

36. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 р. № 375-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/375-17> (дата звернення 28.03.2020).

37. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8.06.2000 р. № 1805-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>

38. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

39. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2465-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.

40. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.

41. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва: навчальний посібник / П. Р. Пуцентейло. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.

42. Рутинський М. Й. Івано-Франківщина: територіальна організація туристичного комплексу та структура сучасного туристичного продукту

регіону / М. Й. Рутинський // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Географія. – Вінниця, 2004. – Вип. 7. – С. 177–184.

43. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу: навч. посіб. / І. В. Смаль. – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.

44. Соціально-економічний паспорт Івано-Франківської міської ради. – Івано-Франківськ, 2019. – 40 с.

45. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-r.

46. Уліганець С. Розвиток культурно-пізнавального туризму в Україні: м. Кам'нець-Подільський / С. Уліганець, О. Аріон, Д. Боль // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. – 2018. – Вип. 3 (72). – С. 77-81.

47. Школа І. М. Менеджмент туристичної індустрії: навчальний посібник / За ред. проф. І. М. Школи. – Чернівці: ЧТЕІКНТЕУ, 2003. – 662 с.

48. Karpaty.info / Карпатський трамвай [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.karpaty.info/ua/uk/if/kl/vyhoda/tourservice/karpatsky.tramvaj/>

49. Ua.IGotoWorld [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.igotoworld.com/>.

50. Wikipedia. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/>.

51. Zruchno.travel [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zruchno.travel/?lang=ua/>.